

Potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia

Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov spolu s Fakultou práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave usporiadali 5. 12. 2012 už 6. medzinárodné sympóziu na tému „Potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia“. Uverejňujeme referáty, ktoré budú koncom februára 2013 vydané v printovej verzii zborníka.

Obsah

Predslov

PhDr. Igor Cibula

Príhovory

Prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.

Ing. Pavol Abrhan

HLAVNÉ REFERÁTY

J. Růžek: Determinace působení zpravodajských služeb politickým prostředím

L. Taba: Činnosť špeciálnych služieb v epoche zmien a informatiky

J. Kohutiar: Na veľkosti krajiny záleží až v druhom rade

K. Randák: Mohou služby zemí jako SR, resp. ČR poskytnout relevantní informace využitelné k odhalení závažných bezpečnostních rizik ?

A. Ben-Zvi: Potenciál spravodajských služieb Štátu Izrael

M. Tudžman: Spravodajské služby a „mäkká moc“

R. Laml: Spravodajská činnosť malej krajiny

J. Schneider: Role architektury systému zpravodajských služeb

J. Čarnogurský: Spravodajské služby malých štátov

M. Žitný: Čierne labute nielen spravodajských služieb

Závery zo sympózia

Predslov

Pri výbere témy 6. medzinárodného sympózia nám značnú mieru inšpirácie poskytli niektorí politici svojimi verejne prezentovanými úvahami o potrebe zmeniť štruktúru spravodajských služieb Slovenskej republiky, aby tieto inštitúcie fungovali efektívnejšie a poskytovali spravodajské výstupy, adekvátne aktuálnym potrebám vrcholových orgánov štátu. Predsavzali sme si naznačiť určitý rámec, z ktorého by malo vychádzať hľadanie optimálnych kritérií avizovanej reformy spravodajskej komunity. Naším zámerom bolo tiež ukázať, ako krajiny s podobnými územnými a demografickými parametrami, ako má Slovensko, vnímajú význam funkcie spravodajských služieb predvídať krízy a ohrozenia.

Možno takto postavené predsavzatia organizátorov sympózia sa zdajú príliš odvážne a neskromné. Autori prednesených referátov na tomto medzinárodnom podujatí však dokázali, že spravodajské služby malých krajín môžu poskytnúť svojim vládam podobnú mieru užitočnosti, ako veľké spravodajské agentúry regionálnych mocností i globálnych veľmocí. Považujeme za pozitívny prínos, že pozvanie na sympóziu prijali predstavitelia takých krajín, ako je Chorvátska republika a Štát Izrael; spravodajské služby týchto štátov boli a sú významnými nástrojmi zachovania ich národnej identity a suverenity. Rovnako bolo mimoriadne užitočné, že účastníci sympózia poznali aj názory spravodajských expertov z krajín, ktoré sú našimi susedmi – z Českej republiky a z Maďarska.

Predseda Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby Ing. Pavel Abrhan vo svojom úvodnom príhovore vyzdvihol, že základnou témou sympózia je otázka, či malá krajina s obmedzenými kapacitami spravodajských služieb môže realizovať plnohodnotnú spravodajskú činnosť v globálnom rozsahu, ktorý zodpovedá širokému spektru aktuálnych hrozieb v geostrategickom priestore, kde sa nachádza naša krajina. Poukázal na fakt, že doteraz sme sa na Slovensku z takéhoto uhla pohľadu problematike fungovania našich spravodajských služieb nevenovali.

Väčšina názorov prezentovaných účastníkmi 6. medzinárodného sympózia - ktoré usporiadali ABSD a Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy – sa zhoduje v tom, že toto podujatie prinieslo nové impulzy k uvažovaniu o tom, ako postupovať pri zdokonaľovaní spravodajského systému Slovenskej republiky. Mohli by povzbudiť kritické premýšľanie o súčasnom stave našej spravodajskej komunity a zároveň poskytnúť určitý obraz o tom, ako vnímajú fungovanie spravodajských služieb v krajinách, ktoré veľkosťou patria približne do rovnakej kategórie ako Slovensko.

PhDr. Igor Cibula,
predseda Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov

Príhovor

Vážené dámy, vážení páni !

Jedným zo základných princípov výstavby a fungovania všetkých spravodajských a bezpečnostných služieb je konšpirácia. To znamená utajenie organizačnej štruktúry, vlastných pracovníkov, metód práce, spolupracujúcich inštitúcií, identity osôb pracujúcich v ich prospech atď. Spravodajské služby sú práve s ohľadom na ich utajenosť vďačnou témou. Ich činnosť láka politikov, historikov, právnikov, novinárov i laickú verejnosť. Práve zaviazanosť príslušníkov spravodajských služieb k mlčanlivosti spôsobuje, že existuje iba veľmi málo literatúry, ktorá sa spoľahlivo, korektne a najmä na náležitej odbornej úrovni zaoberá ich činnosťou.

Som veľmi rád, že Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov našla priestor pre konštruktívnu spoluprácu s Fakultou práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave, na základe ktorej sa vytvorila už tradícia verejného fóra na výmenu názorov o fungovaní spravodajských služieb v demokratickej spoločnosti.

Aj dnes na prahu tretieho tisícročia sú otázky spravodajských služieb mimoriadne aktuálne, a to i v čase, keď konštatujeme zánik zdanlivo jednoduchého bipolárneho modelu koexistencie demokratického a totalitného sveta. Objavujú sa totiž nové bezpečnostné riziká spojené najmä s terorizmom a organizovaným zločinom. Ako potvrdzuje vývoj v Európe, štátom zriaďované spravodajské inštitúcie sú aj naďalej, v ére nadnárodných subjektov, znakom štátnej suverenity.

Aj na dnešnom 6. medzinárodnom sympóziu s témou: „Potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia“ si dovoľujem čo najsrdečnejšie privítať na našej akademickej pôde všetkých jeho účastníkov: referujúcich, diskutujúcich, bývalých vysokých funkcionárov spravodajských služieb, politikov, politológov, spravodajských analytikov, publicistov i študentov. Osobitne vítam vzácných hostí zo zahraničia.

Paneurópska vysoká škola však neposkytuje iba priestor na odbornú diskusiu. Naša Fakulta práva je jednou z mála vysokých škôl právnického zamerania, ktorá má vo svojom študijnom programe už niekoľko rokov zaradený predmet spravodajské služby, ktorý si každoročne zvolí ako výberový predmet magisterského štúdia viac ako sto študentov. Nie je to však len z dôvodu exkluzivity predmetu a jeho obsahu, ale najmä zásluhou erudície vysoko kvalifikovaného lektora, ktorým je PhDr. Igor Cibula, predseda Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov. Objavujú sa i prvé témy kvalifikačných t.j. diplomových či rigorózných prác na témy spravodajských služieb.

Chcem vysloviť presvedčenie, že Fakulta práva má vytvorený optimálny potenciál pre výchovu a vzdelávanie svojich absolventov nielen pre klasické právnické povolania, ale i pre budúcich spravodajských dôstojníkov.

Dovoľte mi zaželať vám všetkým úspešne strávený deň na dnešnom sympóziu.

Prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.,
dekan Fakulty práva
Paneurópskej vysokej školy

Príhovor

Vážený pán dekan, vážené dámy, vážení páni !

Dovoľte mi, aby som sa poďakoval za pozvanie na 6. medzinárodné sympóziu, ktoré organizuje Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov v spolupráci s Fakultou práva Paneurópskej vysokej školy. Téma sympózia – Potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia – je výsostne aktuálna a v kontexte so zamýšľanou reformou spravodajskej komunity Slovenskej republiky poskytuje príležitosť, aby sme sa zamýšľali nad tým, ako pristupovať k zámerom súčasnej vlády nahradiť doterajšiu legislatívnu úpravu postavenia a fungovania spravodajských služieb, vrátane integrácie vojenských spravodajských služieb. Práve v tejto súvislosti by malo sympóziu preukázať, aké sú potenciálne možnosti spravodajských služieb takej malej krajiny, akou je Slovensko.

Nazdávam sa, že nie je mimo rámca týchto úvah, ak uvediem, že ani nie za mesiac si pripomenieme 20. výročie vzniku samostatnej Slovenskej republiky a následne tiež vznik Slovenskej informačnej služby, ako aj vznik štruktúr Vojenského spravodajstva. Za temer dve desaťročia prešli tieto inštitúcie vývojom poznamenaným viacerými deformáciami, ktoré poškodili dôveryhodnosť spravodajských služieb v očiach verejnosti. A v posledných dvanástich mesiacoch politici vyslovili viaceré pochybnosti o efektívnosti prostriedkov, ktoré sú vynakladané na fungovanie spravodajských služieb. Padli dokonca pochybovačné otázky, či aktuálna produkcia spravodajských služieb zodpovedá potrebám štátnych orgánov, ktoré by mali efektívne využívať spravodajské informácie. Dokonca zazneli pochybnosti, či sa spravodajské služby primerane adaptovali na bezprostredné bezpečnostné hrozby a riziká.

Preto základnou témou vášho tohtoročného sympózia by mala byť otázka, či malá krajina s obmedzenými kapacitami spravodajských služieb môže realizovať plnohodnotnú spravodajskú činnosť v globálnom rozsahu, ktorý zodpovedá širokému spektru aktuálnych hrozieb v geostrategickom priestore, kde sa nachádza naša krajina. Pre zodpovedných politikov je dôležité poznať odpoveď na otázku, či kvalita spravodajských informácií závisí na veľkosti krajiny, teda aj veľkosti spravodajskej služby – alebo kvalitu výstupov spravodajských služieb určujú iné činitele. Priznávam, že doteraz sme sa na Slovensku z takéhoto uhla pohľadu na problematiku fungovania našich spravodajských služieb nekoncentrovali, pretože do popredia vystupovali otázky demokratickej kontroly činnosti spravodajských služieb, teda otázky, súvisiace s legislatívnymi nástrojmi na ochranu pred zneužívaním spravodajských služieb.

Ohlásený program 6. medzinárodného sympózia ABSD naznačuje, že chcete upriamiť pozornosť odbornej verejnosti – a možno aj politikov – na zložitú problematiku, ktorá si vyžaduje profesionálnu zodpovednosť a erudovaných odborníkov zo spravodajskej komunity. Aktívna účasť predstaviteľov štátov, ako sú Česká republika, Chorvátska republika, Izrael a Maďarsko svedčí o tom, že ste získali do diskusie o potenciáli spravodajských služieb malých krajín kompetentných partnerov. Ich prítomnosť na tomto fóre prezentuje fakt, že Asociácia bývalých

spravodajských dôstojníkov a Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave dokážu osloviť predstaviteľov medzinárodnej spravodajskej komunity v záujme spoločnej výmeny názorov a skúseností.

Vážené dámy, vážení páni !

Dovoľte mi - prosím - aby som zdôraznil význam takýchto podujatí, ako je vaše sympóziu. Považujem za dôležité pripomenúť, že iba otvorená konfrontácia rozličných názorov pomáha riešeniu problémov, ktoré ešte pred pár rokmi boli tabu a izolovali spravodajskú komunitu od ostatnej demokratickej spoločnosti. Skúsenosti z poslednej dekády tretieho tisícročia naznačujú, že diskusie o potenciálnych bezpečnostných hrozbách a rizikách už nemôžu byť privilegiom iba pre bezpečnostných analytikov a spravodajských špecialistov. Komplexné preniknutie do podstaty aktuálnych problémov si vyžaduje široké spektrum erudovaných profesionálov, pretože iba to uľahčuje preniknúť k podstate zložitostí a protirečení dnešného globálne štrukturovaného a zároveň protirečivého sveta.

Využívam túto príležitosť, aby som ako predseda Osobitného kontrolného výboru Národnej rady SR na kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby vyjadril svoje osobné hodnotenie toho, že na akademickej pôde Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy v Bratislave sa už po šiesty raz koná takéto medzinárodné podujatie. Z iniciatívy ABSD tu vznikla tradícia, ktorá si zaslúži podporu a záujem, aby toto fórum naďalej prispievalo k zdokonaľovaniu a rozvíjaniu efektívne fungujúceho a zákonného spravodajského systému Slovenskej republiky. Mali by ste naďalej pokračovať v naplňaní vašich predsavzatí a otvárať témy, ktoré by nemali zostať uzavreté iba v úzkom okruhu spravodajskej komunity, ale mali by byť prístupné každému, kto dokáže kvalifikovane prispieť k posilneniu potenciálu spravodajských služieb predvídať krízy a ohrozenia.

Úprimne vám želám – vážené dámy, vážení páni – plodnú výmenu názorov a prajem vám, aby ste s rovnakým elánom pokračovali v tradícii vašich medzinárodných sympózií aj v budúcich rokoch!

Ing. Pavol Abrhan,
predseda Osobitného kontrolného výboru
Národnej rady Slovenskej republiky
na kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby

J. Růžek: Determinace působení zpravodajských služeb politickým prostředím

PhDr. Jiří Růžek (1952) – Absolvoval obor: filozofia a história Filozofickej fakulty UK v Prahe. Pred rokom 1989 bol lesným robotníkom, potom knihovníkom a dokumentaristom Orientálného ústavu a Encyklopedického institutu ČSAV. Od decembra 1990 do júna 1994 námestníkom riaditeľa Úradu pro zahraniční styky a informace FMV a neskôr Ministerstva vnitra ČR; v období 1994 – 1999 riaditeľ Vojenského obranného zpravodajství ČR; 1999 – 2003 riaditeľ Bezpečnostní informační služby. V súčasnosti konzultant a lektor v oblasti managementu.

Stalo se jakousi zažitou představou, že zpravodajské služby jsou tu od toho, aby věděly více než běžný smrtelník, ba více, než odborník ve státní správě či politik. Někdo je dokonce přesvědčen, že zpravodajské služby mají předvídat krize a ohrožení. Ale může tomu tak vůbec být?

Bezmála čtrnáct let jsem se snažil, aby zpravodajské služby, které jsem řídil, dosáhly úrovně, kdy byly schopny získávat „intelligence“, tedy informace, které nelze opatřit jinak než zpravodajskou cestou. Jednalo se tedy o vybudování potenciálu zpravodajské služby, aby vůbec mohla vykonávat to, k čemu byla zřízena. A protivně zatvrzele trvám na tom, že zpravodajskou službu netvoří jmenovka na budově, samostatná kapitola ve státním rozpočtu, ba ani určení organizace ze zákona, ale právě jen a jen schopnost získávat „intelligence“. Ani nevíte, dámy a pánové, jak revoluční myšlenka to pro někoho může být! Proč?

Inu proto, že neexistuje mnoho důvodů, aby se zpravodajské služby, resp. lidé, kteří v nich pracují, chovaly jinak než celá státní správa. Neboť je to právě politická reprezentace a státní správa, kdo dominuje ve vztahu k zpravodajské službě, kdo přímo i nepřímo nastavuje její pohled, zaměření i výstupy. Mám zkušenost, že když v oblasti obrany a bezpečnosti klopýtá a tápe státní správa i amatéry tvořená politická reprezentace, je téměř vyloučeno, aby existovala funkční zpravodajská služba. Takováhle bílá vrána by si totiž nevysloužila nic jiného, než exemplární likvidaci jako „špatný příklad“ pro ostatní, či zdroj možného nebezpečí. Jen pro dokreslení vzpomenu na téměř anekdotický příběh, kdy nejmenovaný ministr české vlády prohlásil, že zpravodajská informace nemůže být pravdivá, protože nic podobného dosud nečetl v novinách.

Umím si představit, že zpravodajská služba malé země může mít slušný potenciál k zpravodajské činnosti, ale vždycky, opakuji vždycky, zůstane zarámována v těch horizontech, kam až politické vedení státu dohlédne. Neboť jedna věc je krizi či ohrožení tušit, ba dokonce o nich vědět; druhá věc je příměť vedení státu, aby se jimi vážně zabývalo. Ostatně tím nejdůležitějším zůstává moc a síla ohrožení odrazit či eliminovat. I kdyby plukovník František Moravec v roce 1938 přinesl na Hrad všechny operační plány Wehrmacht na pět let dopředu, na osudu Československa by to, po mém soudu, nic nezměnilo.

Doposud jsem hovořil o podmínkách, v nichž zpravodajské služby pracují a pokoušejí se uplatnit svůj informační produkt. Ale odkud by se měl vzít potenciál pro předvídaní krizí a ohrožení? Je vůbec možné, aby měla zpravodajská služba takovou kapacitu a takovou kompetenci? Obávám se, že zřídka. Jako argument mi poslouží celá plejáda selhání zpravodajských služeb velmocí, které povětšinou nedokázaly

odhadnout, tím méně předpovídat krize a politické zlomy v uplynulém století. Jen pro ilustraci vzpomenu, jak mi pracovník CIA vyprávěl, že zrovna seděl v západoberlínském baru s důstojníkem GRU a oba s údivem v televizi sledovali, jak východoněmečtí občané v pyžamech a županech procházejí Brandenburskou branou. Berlínská zeď právě padla, kdo by to byl řekl, že?!

Čím to, že jsou zpravodajské služby krizemi většinou zaskočeny, místo aby je předvíдалy? Myslím, že tady pracuje více faktorů. Na straně zpravodajských služeb je to zejména rutina, schematičnost, pohodlnost, neochota jít do rizika a nedostatek představivosti. Svoji významnou roli také hraje neschopnost oprostít se politických a ideologických klíšé, která nedovolují navázat kontakt s těmi právě zajímavými lidmi nebo uskupeními, které mohou změny, krize či ohrožení vytvořit. Nálepkování „Good boys“ a „Bad boys“ mnohokrát zničilo významné zpravodajské projekty, které mohly znamenat výrazný posun v pochopení problému a jeho eliminaci v době, než přerostl v krizi. Osud Iráku je toho dosti výmluvným příkladem.

Na straně politiků platí výše řečené dvojnásobně. Velmi neradi ustupují ze svých zaběhaných schémat; nové, často alarmující informace je vyvádějí z rovnováhy a nutí uvažovat o rozhodnutí, které je nikdy předtím ani nenapadlo. Jejich myšlenková flexibilita je určena tím, co zažili a co si tedy umějí představit. Vše ostatní považují za chiméru do té doby, než se zlověstně zhmotní, jako např. dopředu avizovaná myšlenka „konečného řešení židovské otázky“ v Norimberských zákonech a následně ve vyhlazovacích táborech.

Další důvod, proč zpravodajské služby malých států těžko mohou předvídat krize a ohrožení, vidím v tom, že musí dodávat očekávaný informační produkt. Jsou hodnoceny za to, aby věděly o teroristech, extremistech, špionech, atd., jak jim to ukládá zákon. Nemají tedy velký prostor pro zkoumání a pronikání do „nepopsaných jevů a jejich nositelů“, protože za to prostě nejsou placeny. Na příkladu Usámy bin Ladina a jím založené Al-Kajdy můžeme dokumentovat, jak tápala i tak velká organizace, jakou je CIA.

Jiným důvodem může být i odborná kvalifikace a kapacita pracovníků zpravodajské služby. Většinou jsou školeni a vedeni k získávání „intelligence“, k analýze poznatků a zdrojů. Stává se, že občas dokážou zasadit zpravodajský produkt i do celkového kontextu. Zažil jsem, bohužel jen zřídka, že tento výstup předčil elaboráty odborných pracovišť. Proto lze těžko očekávat, že v informačně propojeném světě by zpravodajská služba malého státu předvíдалa ohrožení, jehož by se nikdo jiný nevšiml.

Proto v různých státech, které vedou skutečnou mocenskou politiku, existují instituce typu „Ústav pro strategická studia“, kde na slovo vzatí odborníci zkoumají a modelují podmínky pro vznik různých rizik a krizí. Jsou dobře placeni za to, aby přemýšleli o tom, „coby kdyby“ a jejich závěry a dovození posuzují jiní odborníci, kteří naopak nesmějí popustit otěže své představivosti ani o píď a jen přesně a korektně zkoumají, zda se popisované jevy či situace neobjevují v reálném světě.

Konečně si řekněme, co by mělo či mohlo být ohrožením pro malou zemi. Jsem si jist, že existují rizika a ohrožení, s nimiž si neporadí ani velmoci. Generačně nevratné ekologické změny klimatu, způsobené přírodou či člověkem, mohou vyvolat

katastrofy, o nichž se nikomu ani nezdálo. Úbytek energie, surovin a vody může dopadnout na bohaté i chudé státy a vytvořit apokalyptickou situaci. Burzovní krachy a finanční krize v globalizovaném světě mohou ožebračit stamiliony lidí a radikalizovat společnost, schopnou právě teď porodit vůdce a proroky, přinášející fatální řešení.

Co je tedy ohrožením pro malou zemi? Řekl bych, že je to změna, často násilná změna, která ničí a boří to, co lidé vzali za své a v čem jsou zvyklí žít. V lidské společnosti vládlo násilí a bezpráví daleko před právem a já velmi pochybuji o nějakém „zlatém věku lidstva“. Člověk vděčí za přežití svým schopnostem přizpůsobit se novým podmínkám, což v společenské sféře hraničí až s oportunismem. Jako historik a bývalý ředitel zpravodajských služeb jsem přesvědčen, že v 9. století slovanští velmožové z Čech nejeli do Řezna nechat se pokřtít jen a jen proto, že by je už omrzeli staří bohové v čele s Perunem a že je mimořádně zasáhl příběh jakéhosi Ješuy z Nazaretu. Jsem si téměř jist, že to, co je přímělo k cestě, bylo zpravodajství o tom, jak se franská, křesťanská vojska vypořádávají se slovanskými pohany za Labem.

Co si z toho vzít do dnešních dnů? Inu, poznání, že existují síly, s nimiž si neporadí nikdo a vůči nimž zůstáváme bezmocní. Vědomí, že jsme součástí větší lidské komunity, která by měla sdílet stejné či podobné hodnoty. Je mi celkem jedno, zda ji nazýváme židovsko-křesťanskou či euro-atlantickou. Podstatné je, zda její principy a hodnoty trvají, zda na nich lpíme a zda jsme připraveni je bránit.

Jaká ohrožení a rizika by tedy podle mého mohly svými prostředky sledovat zpravodajské služby malých zemí? Především, zda platí status quo. Zda vztahy a vazby v naší pospolitosti jsou dostatečně pevné; zda reprezentanti národů a států vystupují v zásadních věcech jednotně a jako spojenci. Měly by sledovat, jak vypadá svět mimo tuto komunitu a jak je jí nakloněn. Mělo by je zajímat, zda jiná komunita, jiná civilizace se nechystá tu naši překrýt, jako už se v dějinách nesčíslněkrát stalo. A konečně - ač to někomu může znít machiavelisticky - zpravodajské služby malých zemí a malých národů by měly dbát na to, aby včas přinesly zpravodajství o tom, že právě nastala doba, kdy je třeba – slovy historika Dušana Třeštíka – „vyměnit avarské kaftany za franské oblečení“ nebo nastoupit cestu do Řezna. Nikdy totiž nebude vyloučeno, že se v případě selhání nebude opakovat podobný proces, jímž se z kdysi lidnaté Panonie načas stala „avarská poušť“.

Od toho nás Bůh a také zpravodajské služby ochraňuj!

L. Taba: Činnosť špeciálnych služieb v epoche zmein a informatiky

Lajos Taba (1950) – Po štúdiu na Vysokej škole chemicko-technologickej v Pardubiciach v odbore: chémia a technológia výbušnín a raketových palív v roku 1974 nastúpil do služieb ministerstva vnútra v Budapešti, kde pôsobil ako expert, tlmočník a neskôr dôstojník operatívny. V období 1985-1990 bol maďarským konzulom v Prahe, potom do roku 1994 v Bratislave. Bol prvým styčným dôstojníkom medzi maďarskými a slovenskými spravodajskými službami. Po návrate do Budapešti zastával funkciu šéfa Národno-bezpečnostnej analytickej skupiny na Úrade vlády MR a neskôr pracoval ako diplomat (Istanbul, Sarajevo).

Keď som dostal oficiálne pozvanie, pokúsil som sa najprv ozrejmiť si tému tohto sympózia - „Potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia“. Postupoval som podľa zaužívaného postupu analýzy. Na otázky položené podľa obvyklých šablón som sa pokúsil vyzdvihnúť najdôležitejšie z ďalej vymenovaných a zoradených odpovedí.

Je všeobecne známe, že prudké až explozívne zmeny vo svete v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch minulého storočia v politickej, ekonomickej, spoločenskej a technickej sfére, najmä v informatike otvorili nielen nové možnosti rozvoja, ale nastolili aj mnohé nové problémy. Špeciálne služby sa dostali zoči-voči rovnakým problémom a prešli podobnými cestami. Na tajné služby mal šokujúci vplyv zánik bipolárneho sveta. Mohli by sme si pripomenúť, že v tom období si služby „panicky“ hľadali svoje miesto pod slnkom, určovali si nové úlohy, ciele, cieľové teritória, otvárali nové fronty, novo formulovali základné princípy svojej činnosti, usilovali sa prispôbiť novým podmienkam a pokúšali sa potvrdzovať oprávnenosť rastu svojich nákladov, usilovali sa dokázať oprávnenosť vlastnej existencie. Zmeny si vynútili celý rad štrukturálnych zmien, ale zmeny sa odohrali aj v systéme riadenia služieb. Tieto zmeny sa dotýkali rovnako „veľkých“ a „malých“ služieb. Pravdou je to, že séria kríz, nevyhnutných reforiem a reorganizácii vyčerpali „malé“ služby oveľa viac ako „veľké“.

Popri zmenách vo svete sa v našom východo- a stredoeurópskom regióne museli špeciálne služby vyrovať ešte aj so všetkými dôsledkami zrodu demokratických štátov. V týchto krajinách sa zmena režimu odohrala pokojnou cestou, ale tento pôrod bol ťažký. Stretli sme sa s početnými neznámymi (aspoň pre nás neznámymi) vecami a museli sme sa prispôbiť mnohým novým podmienkam. Pre spravodajské služby regiónu sa zásadne zmenili vonkajšie a vnútorné podmienky určujúce činnosť služieb. Spomeniem napríklad iba otázky demokratickej kontroly služieb alebo novú úlohu dosiahnuť ich transparentnosť. Činnosť tajných služieb a ich aktivity sa stali jednou z obľúbených tém médií. Transparentnosť „vstúpila“ do každodenného života služieb. Situácia sa v súčasnosti trochu podobá tej, ktorá vznikla po zavedení tzv. čínskeho šifrovacieho kľúča najviac používaného v kryptografii, vo finančnom svete a v komunikácii medzi bankami, keď totiž každý pozná používaný kód, kľúč používaný na šifrovanie, ale sprostredkovaný text vedľa čítať iba zainteresovaní. Služby sa síce stali zdanlivo priehľadné, ale v skutočnosti iba veľmi málo ľudí vie, čo sa deje za ich múrmi.

Po reorganizáciách koncom osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov sa pomerne rýchlo, za 2 – 3 roky podarilo konsolidovať činnosť služieb vo svete i v

regiónoch. Každá prešla rozsiahlejšou reorganizáciou. Pravda je však taká, že táto konsolidácia bola v prípade niektorých služieb iba zdanlivá alebo sa ešte neskončila. V tlači niekedy až príčasto čítame o škandáloch tajných služieb, čo naznačuje, že sa zmeny ešte neskončili.

Napriek veľkým premenám sa nezmenilo miesto služieb v riadení štátu alebo riadiaca úloha politickej moci. Myslím si, že vládne všeobecná zhoda, že poslaním služieb bolo a aj dnes je to, ako jeden z prostriedkov riadenia štátu ochraňujú záujmy daného štátu, napomáhajú plniť a dosahovať jeho bezpečnostné, politické a hospodárske ciele a svojimi špecifickými prostriedkami poskytujú dobrý fundament, pripravujú dostatok informácií a pomáhajú v práci tým, ktorí prijímajú politické rozhodnutia. A ešte jedna dôležitá okolnosť. Podľa môjho názoru sa v porovnaní so zmenami vo svete a v spoločnosti oveľa menej zmenilo myslenie nositeľov politických rozhodnutí, ich myslenie vo vzťahu k službám. Nazdávam sa, že to je jedna z hlavných príčin našich problémov v súčasnosti.

Činnosť špeciálnych služieb v dnešnej epoche informatiky ovplyvňuje výrazným spôsobom viacero faktorov, respektíve ohraničuje ich možnosti:

Rozhodujúcu úlohu spomedzi týchto faktorov má to, aké ciele vytyčuje pre danú službu jej „prevádzkujúci“ štát, zoskupenie a - alebo organizácia, ktorá chce pre svoje záujmy využiť výsledky činnosti služby. Slúžia tieto záujmy globálnym, regionálnym alebo miestnym cieľom?

Aj naďalej politika určuje činnosť špeciálnych služieb.

Politika vie lepšie hovoriť do života „malých služieb“ ako do veľkých. Malé organizácie majú oveľa menšiu silu uplatniť svoje záujmy, a preto existuje väčšie nebezpečenstvo, že sa politika pokúsi využiť službu pre ciele dennej politiky. Práve v takýchto prípadoch sme mohli čítať o rozličných škandáloch.

Podľa mňa je dôležitým hľadiskom, na základe ktorého môžeme hodnotiť nejakú službu, zistenie, či vo všeobecnosti je okruh pôsobenia a činnosti služby globálny, či regionálny alebo ide o službu, ktorá sa zaoberá iba vlastnou existenciou, zdôvodňovaním svojej nevyhnutnosti, čiže ide o tzv. „alibi“ organizáciu.

Musím sa tu pristaviť a pripojiť poznámku k pojmu „alibi“ organizácie, hoci verím, že v tomto prostredí netreba osobitne vysvetľovať tento pojem. Udržiavanie „alibi“ organizácie je niečo také, ako existencia štátneho znaku, národnej futbalovej reprezentácie - ich udržanie je nevyhnutnou podmienkou štátnej existencie. Jediným úžitkom z vydržiavania „alibi“ organizácie, ktorej činnosť stojí veľa peňazí, je dôvodňovanie režimu a štátu, ktorý ju vydržiava. V prípade takýchto „alibi“ organizácii nemožno skúmať otázku účinnosti. Pôsobia podľa princípu „nech to stojí, čo to stojí.“

Myslím si, že aj tu prítomní by mohli vymenovať mnohé príklady z výsledkov „novinového“ spravodajstva alebo spravodajstva „lakových topánok“, keď sa „najdôležitejšie“ správy získavajú z bezrizikových zdrojov (z novín) alebo nanajvýš z informácií spriatelnených služieb a potom ich úspešne poskytujú vedúcim politikom, ktorí tomu nerozumejú.

Pri skúmaní udalostí uplynulých 20 rokov môžeme povedať, že významne vzrástli nároky na špeciálne služby, čo sa týka kvantity i kvality informácií, ale udalosti vo svetovej politike a nečakané katastrofy zároveň ukazujú, že spravodajské služby - veľké i malé rovnako - väčšinou nevedeli dôveryhodným spôsobom vopred signalizovať útoky, nevedeli vždy poskytnúť spoľahlivé prognózy a v médiách tzv. odborníci konštatovali, že spravodajské služby sú nespôsobilé vypracovať strednodobé a dlhodobé prognózy.

Na našu obranu však treba poznamenať, že spravidla sa na verejnosť dostali neúspechy, lebo vzhľadom na charakter tejto práce nemožno zverejňovať výsledky. Keď však chceme byť veľmi úprimní, treba uznať, odborné vyšetrovania po jednotlivých katastrofách odhalili početné nedostatky v činnosti služieb. Pod vplyvom udalostí však politika sformulovala požiadavku, aby spravodajské služby účinnejšie a konkrétnejšie vopred signalizovali vznik krízových situácií alebo hrozbu konkrétneho útoku a keď je to možné, aj jeho miesto a čas. Čiže sa zrodila požiadavka na konkrétnu správu zo služieb.

To, čo som doteraz uviedol, sa rovnako vzťahuje na špeciálne služby „veľkých“ i „malých“ krajín.

Keď z odborného hľadiska preskúmame, aký je rozdiel medzi pôsobením „veľkých“ alebo „malých“ služieb, tak vidíme, že profesia je všade profesiou. V tom nie je veľa odchylok a najväčší rozdiel môžeme vidieť medzi teritoriálnym pôsobením jednotlivých služieb. Keď jeden štát vzhľadom na svoju hospodársku silu a úlohu v svetovej politike robí globálnu politiku, tak zrejme služby tohto štátu musia byť na všetkých tých bodoch sveta, kde si to ochrana politických záujmov vyžaduje. Keď je jeden štát schopný ovplyvňovať svoje okolie v užšom geografickom prostredí alebo iba v niektorých jednotlivých témach, tak je aj teritoriálne pôsobenie jeho služieb menšie.

My sa dnes zaoberáme schopnosťami malých služieb signalizovať krízové situácie a potenciálne útoky, a preto sa v ďalšom poušilujem aj ja koncentrovať sa na túto otázku. Spomeňme rad za radom jednotlivé oblasti obrany a uplatnenia záujmov danej krajiny vo sfére bezpečnosti, hospodárstva, spoločnosti a politickej moci. S čím sa môžeme stretnúť?

V **oblasti bezpečnosti** sa môžeme stretnúť s globálnymi, regionálnymi alebo miestnymi hrozbami. Z nich je najnebezpečnejšia situácia, keď sa nukleárne alebo iné zbrane hromadného ničenia dostanú spod kontroly - alebo šírenie a zosilnenie teroristických útokov, obchodu s drogami a medzinárodného zločinu.

V **oblasti hospodárstva**, v etape kapitalizmu a trhového hospodárstva majú aktéri hospodárskeho života vo svojom rozhodovaní veľkú slobodu (ich činnosť je prakticky nekontrolovateľná) a títo aktéri pri uplatňovaní svojich záujmov (napr. pri získavaní nejakej novej technológie) si nevyberajú prostriedky, siahajú na každý možný prostriedok (hoci aj po metódach tajných služieb) a na dosiahnutie svojich cieľov si vybudujú rozsiahle personálne styky, pričom sa prepoja s osobami zo štátnej administratívy a politickej moci (korupcia), lobujú a usilujú sa ovplyvniť tých, ktorí prijímajú politické rozhodnutia. Nebezpečenstvá takejto situácie súvisia s tým,

že vďaka procesom spojeným s globalizáciou svetového hospodárstva sa vytvoril mimoriadne prepletený systém vzťahov. Vďaka nemu stačí, aby napr. skrachovala jedna malá banka na Ďalekom východe, čo potom spustí proces, ktorý podľa domino efektu môže spôsobiť novú hospodársku krízu na druhom konci sveta alebo sa môže dostať do krízovej situácie hospodárstvo niektorej európskej krajiny alebo jej bankový sektor.

V **oblasti verejného poriadku** súčasná situácia vo svetovej politike praje, žiaľ, šíreniu a ďalšiemu upevňovaniu medzinárodného organizovaného zločinu, ktorý sme spomenuli ako jednu z hrozieb globálnej bezpečnosti. Keď sa na tento problém pozrieme bližšie, môžeme povedať, že s „tradičnými“ formami zločinu si národné policajné zložky poradia. Môžeme pozorovať aj to, že v tomto smere dosahujú výraznejšie výsledky v krajinách, v ktorých pokladajú boj proti zločinnosti nielen za úlohu polície, ale pristupujú k téme komplexnejšie, usilujú sa odhaliť všetky príčiny zločinnosti a podľa ich charakteru nasadzujú proti nim vhodné prostriedky. Keď treba tak politické alebo širšie spoločenské inštitúcie políciu nenechajú v tomto zápase osamotenú.

Na začiatku 21. storočia sme však ešte stále nedostatočne pripravení na boj proti medzinárodnému organizovanému zločinu, ktorý znamená pre jednotlivé krajiny a ich služby jednu z najväčších vonkajších hrozieb, pričom sa siete zločinu rozprestierajú po celom svete; s nim je spojená korupcia, ktorá má medzinárodné rozmery. Keď porovnáme situáciu pred dvadsiatich rokov s terajšou, tak vidíme, že vyššie spomenuté problémy si vyžadujú v každodennej činnosti riešenie mnohoveštvých a veľmi ťažkých úloh. Iba s čoraz väčším nasadením možno zabrániť tomu, aby sa ponad hranice siahajúci organizovaný zločin (a takisto terorizmus) nestal ešte obávanejšou silou, aby neovládol štáty a politické organizácie. Je zrejmé, že by bolo cieľavedomé lepšie zapojiť do tohto boja spravodajské služby, ktoré prešli v tomto smere špeciálnou prípravou, majú skúsenosti a disponujú príslušnými prostriedkami. V mnohých krajinách však ešte ani nevybudovali štruktúry nevyhnutné pre účinný boj (napr. samostatné spravodajské služby pre boj so zločinom tohto charakteru). Spomedzi služieb, ktoré sa predtým zaoberali výhradne zhromažďovaním politických, hospodárskych a vojenských informácií, sa dnes už viaceré venujú aj otázkam boja proti medzinárodnému organizovanému zločinu alebo sa medzi inými organizačnými jednotkami, napr. medzi colnými orgánmi začína formovať tesnejšia spolupráca v tejto oblasti. Podľa môjho názoru sa však v tomto smere stretávame s vážnym zaostávaním.

Keď sa máme rozprávať o tom, aká je úloha tajných služieb **v politickej sfére**, teda v ochrane politiky vládnucej moci, čiže v tom, koho a pred akými zdrojmi nebezpečenstva treba ochrániť, dostávame sa do paradoxnej situácie. A to je otázka apolitickosti.

Zaujímavé je to, že v tomto tematickom okruhu odznieva najviac falošných názorov. Keď sú bezpečnostné, spravodajské, policajné, hasičské, vojenské a ďalšie orgány súčasťou štátnej administratívy, teda riadenia štátu - a práve tak, ako iné civilné ministerstvá sú riadené vládou - tak je predsa smiešne očakávať alebo požadovať od služieb, ich vedúcich, aby tajné služby boli „apolitické“. Pre lepšie pochopenie by som tu chcel objasniť niekoľko základných pojmov.

Ako som spomenul, služby žijú v zaujímavej symbióze s politickou mocou, s tými, ktorí rozhodujú. Ciele a úlohy vytyčujú pre služby jednoznačne praktickí realizátori moci, ktorí sa v demokratických štátoch dostali na základe platných zákonov do svojich pozícií cestou demokratických volieb ako predstavitelia určitej politickej sily. A plnenie úloh je odborná otázka. Tak čo a kde treba depolitizovať? Pritom aj ja sám súhlasím s tým, že služby treba depolitizovať. Podľa mňa treba si túto otázku vyjasniť predovšetkým na úrovni vedomia.

Verím, že ešte aj dnes platí to, čo učili mojich vrstovníkov dosť dávno v škole; podľa toho je politika prostriedkom získania a udržania moci. Čiže, keď tí, ktorí sa dostali k moci, siahnu po tajných službách ako drahej, ale efektívnej súčasti štátnych orgánov, v záujme ochrany záujmov a uplatnenia politických cieľov, majú na to zákonné oprávnenie. Právny systém ani jedného demokratického štátu však neumožňuje, aby sa tajné služby použili na dosiahnutie cieľov vytýčených na politickom alebo ideologickom základe. Verejnosť demokratických štátov dokonca očakáva od všetkých svojich občanov a v niektorých prípadoch vyslovene požaduje, aby tento princíp dodržiavali. Ba čo viac, očakáva, že predstavitelia moci poskytnú zákonné záruky, že nevyužijú špeciálne služby na takéto ciele. Preto je neprípustné, keď po výmene vlády vymenia vedúcich činiteľov tajnej služby alebo im dávajú pokyny na také akcie, o ktorých po nejakom vnútropolitickom škandále môžeme čítať v novinách.

Apolitickosť zároveň znamená aj to, že všetkými zákonnými prostriedkami treba zabrániť tomu, aby sa služba osamostatnila, robila samostatnú politiku vnútri daného štátu (alebo vonku). Nazdávam sa, že prítomní by mohli vymenovať v tejto súvislosti niekoľko príkladov toho, čo sa stalo v uplynulých 20 rokoch. Podľa mňa v oblasti politiky znamená pre každú službu najväčšie nebezpečenstvo to, keď niekto chce protiprávne využiť službu na dosiahnutie takých politických, ideologických cieľov, ktoré sú v rozpore s právnym poriadkom demokratických štátov a s nepísanými zvyklosťami i právne potvrdenými pravidlami medzinárodného spoločenstva.

Teraz sa pokúsím načrtnúť, aké možnosti môžu mať malé služby v oblasti bezpečnosti, ochrany verejného poriadku, hospodárstva a politiky v úsilí vopred signalizovať krízy a hrozby, prípadne, aké prednosti majú malé služby v porovnaní s veľkými alebo s akými nevýhodami musia rátať malí.

Je všeobecne známe, aké prednosti môže preukázať v porovnaní s „gigantmi“ jedna organizačná jednotka obmedzená nízkym personálnym stavom a zdrojmi. Teoreticky je tento tematický okruh už dôkladne spracovaný. Iba vymenujem niekoľko okolností.

Medzi prednosti malej organizácie patrí mobilita takejto organizačnej jednotky. Číslo rozhodovacích úrovní je v prípade „malých“ 3 – 4, čo umožňuje rýchlo reagovať na nečakané udalosti. Vzhľadom na obmedzené možnosti musia členovia personálneho stavu „rozumieť mnohým veciam“, čiže pracovníci sa stávajú univerzálnymi odborníkmi. Takisto vďaka obmedzeným zdrojom nemožno sa povrchne, ani zdĺhavo zaoberať jednotlivými problémami, ale treba sa usilovať o rýchle, dynamické a zacielené riešenia – na ne treba sústrediť použiteľné sily.

Treba zvážiť úlohy, lebo sily sú iba na riešenie „najdôležitejších otázok“. Aj tomu možno vďačiť za to, že „malí“ vedia účinnejšie a efektívnejšie pracovať.

Okolnosti prinútili „malých“, aby kvôli stiesneným materiálnym a technickým zdrojom zvyšovali vo svojich produktoch ako výsledku svojej práce pridanú duševnú hodnotu, čiže veľký dôraz musia kladť na vzdelávanie. Práve kvôli obmedzeniam sa treba vyhnúť „paralelnosti“, napr. nemožno udržiavať viacero protiteroristických centráľ. Keď je aparát menší, nehrozí bujnenie byrokracie ani hrozba vytvorenia aparátu dutých hláv. Vďaka menšiemu personálnemu stavu je tiež ľahšia ochrana organizácie pred vnútornými a vonkajšími útokmi.

Aj pri získavaní informácii treba mať pred očami racionálnosť a sústrediť sa na zvyšovanie efektívnosti a „lacnú prevádzku“. Treba sa špecializovať. Treba skoncentrovať tajné prostriedky a metódy špeciálnych služieb. Čítanie novín je veľmi dôležité v tomto odbore, ale nemožno si pomýliť úlohy. Z novín sa treba vedieť orientovať, ale nie z informácii, ktoré sme z nich získali kreovať „tajné“ informácie.

Kvôli skromným materiálnym zdrojom sa „malí“ z teritoriálneho hľadiska dokážu sústrediť iba na blízke okolie, čiže z hľadiska svetového iba na malú oblasť, ale vďaka tomu môžu byť špecialistami na určitý región.

Popri prednostiach sú známe aj nevýhody, aspoň si myslím, že to platí v tomto okruhu ľudí. Preto spomeniem iba najdôležitejšie. Kvôli obmedzeným možnostiam je oveľa väčšia zaťaženosť pracovníkov. Na spracovanie „podružných, sekundárnych“ alebo latentných problémov už sily nestačia. Hoci úspornosť je dôležité hľadisko, niekedy sa podarí vybrať si práve najdrahšie riešenie. Vzhľadom na rozmery „prípadného bezpečnostného narušenia“ môže byť škoda oveľa väčšia.

V čase, ktorý som dostal k dispozícii na tomto sympóziu, som sa pokúsil načrtnúť, akými prednosťami disponuje tajná služba malej krajiny v porovnaní s tajnou službou väčšej krajiny, ktorá sa zapája do globálnej politiky. Doterajšie odpovede však podnecujú ďalej ich skúmať, lebo podľa môjho názoru sa služby (rovnako malé i veľké) ešte nepripravili na zmeny, ktoré možno v budúcnosti očakávať, pričom ich už dnes možno v obrysoch vidieť. A ešte zďaleka nevyužili možnosti a schopnosti, ktoré dnes majú.

Dovoľte, aby som aj v tejto súvislosti predstrel zopár myšlienok.
Stará pravda hovorí, že všetko so všetkým súvisí.

V živote a činnosti služieb často nie je najdôležitejším faktorom personálny početný stav, počet výkonných operatívnych dôstojníkov. Je známe, že jednou z tajných služieb s najlepšimi výsledkami je Mossad (aspoň tak to píše noviny), pričom počet ich operatívnych dôstojníkov je mimoriadne nízky. Ale ako príklad môžem spomenúť aj mimoriadne efektívne pôsobiacu spravodajskú službu Vatikánu, o ktorej verejnosť málo vie.

Z času na čas sa človek chytá za hlavu, keď uzrie svetlo sveta správa o nejakej úspešnej akcii alebo, keď „malý“ dá príučku „veľkej“ službe disponujúcej oveľa väčšou silou. Ako príklad môžem spomenúť, ako Iránci prevzali riadenie jedného bezpilotného špionážneho lietadla a priviedli ho na pristátie na svojom

letisku. Táto akcia vyvolala rad otázok týkajúcich sa bezpečnosti systémov kontrolujúcich celý svet alebo systémov útočných zbraní.

Ohromujúce tempo technického rozvoja v našej súčasnosti prinieslo podstatné zmeny aj v živote špeciálnych služieb, Mnohé pojmy treba prehodnotiť. V uplynulých dvoch-troch desaťročiach sa odohrala výrazná špecializácia. Keď porovnáme dnešnú situáciu so situáciou spred 20 rokov, tak môžeme vidieť, že tu spomínané problémy si vyžadujú v každodennej práci riešenie čoraz zložitejších úloh. Ochrana pred potenciálnymi hrozbami si vyžaduje čoraz väčšie nasadenie. Doterajšie výsledky politického, hospodárskeho a technického rozvoja naznačujú blízku perspektívu ešte rýchlejšieho vývoja.

Iba pre zaujímavosť by som chcel poukázať na niekoľko známych faktov, ktoré sa vzťahujú aj na informácie a znalosti, teda na pojmy, ktoré sú v stredobode záujmu špeciálnych služieb. V súčasnosti registruje Google denne 300 miliónov vyhľadávaní. Mnohí sa oprávnene pýtajú, ako vôbec fungoval svet pred zavedením internetu. Denne posielame a dostávame vyše 6 000 miliónov e-mailov a denne vyjde 3 000 kníh. Ročne vyprodukuje 40 Exabytesov, čiže 40×10^{18} bitov nových informácií.

Ľudstvo každé dva roky zdvojnásobí svoje vedomosti a znalosti, Podľa niektorých vedcov sa to v roku 2021, čiže o desať rokov, stane už každý tretí deň. Podľa súčasných tendencií možno predpovedať, že rozdiely vo svete budú narastať. V roku 2002 dávala firma Nintendo Limited na výskum 140 miliónov dolárov, V roku 2010 to už bolo 500 miliónov dolárov. Firmy, ktoré nachádzame v Latinskej Amerike a pôsobia tam, nevenujú na takéto ciele ani len 10 percent tejto sumy.

Za jedinu sekundu sa dnes vo svete nadviaže 150 miliónov kontaktov cez mobilné telefóny. Ani nie tak dávno, v roku 2006, to bolo 47 miliónov. Dnes sa vyrába ročne 50 miliónov laptopov a podľa prognóz ich cena za dva roky klesne iba na niekoľko eur.

V roku 2013, teda na budúci rok, sa očakáva zrod počítača, ktorý predstihne schopnosti ľudského mozgu rátať, čiže kapacitu mozgu. O desať rokov neskôr klesne cena takéhoto počítača z dnešných niekoľko stotisíc eur pod 2 000 eur.

Nechcem kradnúť čas vymenúvaním hodnôt predpokladaných demografických údajov alebo číslami týkajúcimi sa očakávaných počtov pracovných miest. Treba nám však počítať s tým, že nás zavalia informácie a nové znalosti. Ich spracovanie bude najväčšou výzvou blízkej budúcnosti.

Mimoriadne dôležité je zázemie, vybudovanie databázy potrebnej na zvládnutie práce, zorganizovanie efektívneho, ale bezpečného prístupu k nej a jej rýchla prevádzka. Pôsobenie tajných služieb bude v budúcnosti podstatne ovplyvňovať to, ako rýchlo dokážu v určitej téme cieľavedome získať, potom spracovať a využiť informácie.

Keď sa pračlovekovi podarilo uloviť mamuta, tak sa celá horda presťahovala k mäsu a zostali tam dovtedy, pokým sa dalo jesť mäso ulovenej zveri. Aj tak vyšlo veľa mäsa navnivoč a dnes by sme povedali, že koristi spracovali málo efektívne. V súčasnosti sa uplatňuje tendencia spracovať každý malý detail získanej informácie,

prípadne ich tak uskladniť, aby sa neskôr mohli znovu využiť. Čiže vrástla efektívnosť využitia, ale ešte stále sme nevyužili všetky možnosti, ktoré máme k dispozícii.

Spracovanie informácie a zaobchádzanie s databázami bude čoskoro kľúčovou otázkou, hoci sa nazdávam, že už dnes je to tak, ale ešte sa to nezakorenilo v hlavách. Pritom už aj doteraz to bola kľúčová otázka činnosti tajnej služby. Veď zločinci a teroristi mali vždy viac peňazí na míňanie, lepšie boli ich autá a používali modernejšie technické prostriedky ako pracovníci služieb. Zoči-voči „zlým chlapcom“ vedeli služby postaviť iba organizovanosť, databázy, účinnejšiu analýzu informácii a lepšiu personálnu pripravenosť.

Všetko si to vyžaduje revolučné zmeny, nový spôsob myslenia zo strany vedúcich predstaviteľov služieb i od tých, ktorí ich usmerňujú - politikov. A vari to je najťažšia úloha, lebo urobiť poriadok v hlavách, zmeniť spôsob myslenia ľudí je veľmi ťažká úloha a pomalý proces. Ale treba s tým začať. O čo neskôr sa do toho pustíme, o to ťažšie bude preukázať výsledky.

V tomto novom prostredí musí každá jednotlivá služba definovať a presne sformulovať vlastné ciele a tie záujmy, ktoré hodlá chrániť. Treba reorganizovať štruktúru organizácií na základe úloh, ktoré vyplývajú z každodennej práce. Sústrediť sa treba na rýchle a účinné plnenie úloh a v nevyhnutných prípadoch pružne presmerovať sily, ktoré sú k dispozícii na riešenie jednotlivých prioritných úloh. Najväčšie rezervy, ktoré možno rýchlo mobilizovať, sú práve v medzinárodnej spolupráci. Jednotlivé služby presne musia vymedziť tie oblasti, v ktorých rátajú so spolupracou spojencov, prípadne oblasti, v ktorých sa vedia zapojiť do medzinárodnej spolupráce. Pochopiteľne, každý odporúča tú svoju schopnosť, ktorou môže meritórne prispieť k spolupráci. Malí musia svoje pôsobenie ešte užšie koordinovať s pôsobením spojencov. (Je pravdepodobné, že v oblasti spolupráce služby výrazne predstihnú politikov, veď budú na to odkázané.)

Chcel by som poukázať ešte na jednu okolnosť. Možno očakávať, že množstvo informácii získaných technickými prostriedkami priam skokmi narastie. Hoci aj v tejto súvislosti musím urobiť jednu poznámku. Zo skúseností uplynulých dvadsiatich rokov platí totiž aj poučenie, že od modernej techniky nemožno očakávať zázraky. Ťažko odpočúvať informáciu tam, kde sa zdroj informácie presúva na chrbte ťavy alebo mulice a aj pokyny dávajú ďalej iba verbálne. Ťažko bojovať s protivníkom, ktorý je sfanatizovaný, slepo oddaný, pričom existujú ešte aj zástupy agentov nenápadne zakorenených do života demokratickej krajiny a čakajúcich hoci aj roky na chvíľu, keď budú môcť zaútočiť na „moc a vládu Satana“. Oproti tomu je pre naše služby mimoriadne ťažké preniknúť do tohto spoločenstva vzhľadom na absenciu osobných predpokladov.

Vzrastom počtu informácii získaných technickou cestou a zlepšením ich kvality sa bude prehodnocovať význam humánnej spravodajskej činnosti. Analytici vedia s veľkou pravdepodobnosťou určiť, z koľkých variantov v danej otázke budú musieť vybrať tí, ktorí sú nositeľmi politického rozhodovania. Ale ktorý variant vyberú, o tom nerozhodnú počítače a nevedia to vopred povedať ani analytici. A to už ani nehovorím o tom, keď sa pokúsime ovplyvniť nositeľov politického rozhodnutia, aby spomedzi možností si vybrali pre nás výhodný variant.

Po nastolených otázkach, ktoré mali podnietiť myslenie, pokúsim sa zhrnúť svoj názor a odpovedať na hlavnú otázku, akým potenciálom disponujú služby malých krajín v súvislosti s preventívnym signalizovaním kríz a hrozieb.

Každá tajná služba má schopnosti, s ktorými vie vopred signalizovať krízu alebo hrozby. „Malí“ však vedia pokryť iba menšiu oblasť kvôli obmedzeným zdrojom a prostriedkom. Pravda, keď porovnáme počet uskutočnených akcií s dosiahnutými výsledkami, tak pravdepodobne je pomer medzi počtom akcií a úspechmi približne rovnaký v prípade „malých“ i „veľkých“. To je odpoveď zo štatistického pohľadu, ale nedáva presnú odpoveď na otázku.

Podľa môjho názoru majú služby malých krajín v oblastiach svojho pôsobenia, vo vlastnom regióne prevahu nad veľkými službami, čo sa týka úspešnosti. Vzhľadom na schopnosť rýchlejšej reakcie a dôkladnejšieho poznania oblasti môžu s väčšou šancou avizovať vznik regionálnej krízy, prípadne môžu predísť nejakému potenciálnemu útoku. Na globálnej úrovni vedia dosiahnuť výsledok nanajvýš v nejakej špeciálnej otázke a ich pôsobenie a účinnosť na tejto úrovni v zásade obmedzuje veľkosť ľudských, materiálnych a technických zdrojov, ktorými disponujú.

Efektívnosť by sa v budúcnosti mohla zvýšiť, keby sme možnosti skryté v medzinárodnej spolupráci lepšie využili, keby sa pôsobenie služby a medzinárodnej spolupráce stalo viac cieľavedomým a keď služby včas pripravíme na tie zmeny, ktoré sa zákonite odohrajú vo vývoji sveta.

A dovoľte, aby som na záver obrátil vašu pozornosť ešte na jednu vec. V zásade chcú ľudia žiť v mieri a šťastne a aj preto sa boja zmien, presnejšie nechcú viesť vojny. Ale procesy, ktoré sa odohrávajú v dnešnom svete, ukazujú, že sa za získanie informácií vedie čoraz nemilosrdnejší zápas. Čiže vojna je už tu, iba sme nezbadali, že viacerí to nechcú brať na vedomie. Azda by nebolo dobré nečinne čakať, že sa súčasná situácia ešte zhorší. Treba sa začať pripravovať.

J. Kohutiar: Na veľkosti krajiny záleží až v druhom rade

Ing. Juraj Kohutiar (1961) – Pred rokom 1989 sa angažoval v tzv. podzemnej cirkvi a v Hnutí za občiansku slobodu (HOS). Pôsobil vo Federálnej bezpečnostnej informačnej službe (1990-1992). Bol riaditeľom rozviedky a námestníkom riaditeľa SIS v rokoch 1998-2005. Ako expert na prípravu spravodajských dôstojníkov pôsobil v Bosne a Hercegovine (2004-2005). Je autorom originálnej štúdie „Spravodajská etika“ (2005). V rámci projektu VŠ zdravotníctva a sociálnej práce v období 2010-2012 koordinoval výstavbu kliniky na hraniciach medzi Rwandou a Demokratickou republikou Kongo. Angažuje sa v treťom sektore.

Téma sympózia „Potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia“ podsúva myšlienku, že spravodajské služby malých krajín na isté veci proste nemajú. Aj keď je to možno v mnohých prípadoch pravda, v tomto príspevku sa pokúsím tento dojem čiastočne poopraviť a dať do súvislostí. Predkladám myšlienku, že predvídanie kríz a ohrození spravodajskými službami by nemalo vychádzať z krištáľovej gule, ale malo by byť plodom poznania založeného na ich spravodajskej práci. Naznačím niektoré rozdiely medzi prácou služieb veľkých a malých krajín. Spomeniem niektoré parametre iné ako veľkosť, od ktorých potenciál dobrej práce a predvídania závisí. Vyjadrím sa k obťažnosti predvídať budúce krízy a ohrozenia pre spravodajské služby veľkých i malých krajín.

Ideálnou veľkosťou (mestského) štátu sa zaoberal už Aristoteles. Na rozdiel od väčšiny rovesníkov, ktorí zastávali názor, že čím je štát väčší (v zmysle početnejší), tým lepšie, Aristoteles túto úmeru odmieta. Je známe, že cnosť u Aristotela leží vždy medzi dvoma neresťami, ktoré sú charakterizované príliš veľkým alebo príliš malým množstvom požadovanej vlastnosti. V tomto prípade cnosť optimálnej veľkosti štátu leží medzi príliš málopočetným štátom, ktorý nie je sebestačný vo svojich základných funkciách a príliš početným štátom, v ktorom je podľa Aristotela ťažké udržať zákon a poriadok. Ideálny štát podľa Aristotela má teda dostatok obyvateľov, aby zabezpečili sebestačnosť v základných potrebách, ale napríklad len toľko, aby obyvatelia mali šancu navzájom poznať svoj charakter. V opačnom prípade hrozí, že zvolia do dôležitých funkcií nevhodných ľudí.¹

Veľkosť spravodajských a bezpečnostných služieb zvyčajne do istej miery kopíruje veľkosť štátu (aspoň v demokraciách). V čase, keď som slúžil, mal som možnosť rozprávať sa s vysokým predstaviteľom istej trpasličej tajnej bezpečnostnej služby istého trpasličieho štátu. Daný štát je pravdepodobne ešte stále trochu väčší ako Aristotelov ideálny (mestský) štát, aj keď patrí medzi najmenšie na svete. Celkový počet príslušníkov a zamestnancov bezpečnostnej služby vtedy nedosahoval tri desiatky. Pýtal som sa, či služba má aj útvary spravodajskej techniky s odposluchmi. Dostal som kladnú odpoveď. Spýtal som sa na sledovací útvary. Opäť kladná odpoveď. Konštatoval som, že vo viacerých prípadoch pravdepodobne ide o tých istých ľudí. Predstaviteľ služby mi to potvrdil a s nadšením reflektoval obraz operatívca, ktorý v reálnom čase odpočúva telefonát svojej záujmovej osoby, odrazu odhodí sluchátka, vyskočí na bicykel a ponáhľa sa na miesto schôdzky. Nevedel som sa ubrániť čaru osobného poznania v danej službe. Záverom som sa spýtal, aký je

¹ Aristoteles, Politika, VII, 4

obraz o početnosti služby medzi obyvateľstvom štátu. Odpoveď bola, že obyvatelia sú presvedčení, že služba je príliš veľká a sú ňou skrz-naskrz penetrovaní.

Tu sa dostávame k výhode rozlohou a počtom obyvateľov malých štátov z hľadiska vnútornej bezpečnosti. Ľudia sa navzájom viac poznajú, čo uľahčuje rozpracovanie a odhaľovanie nezákonných aktivít. Štátno-bezpečnostným úradom počas Slovenskej republiky 1940 – 1945 bola Ústredňa štátnej bezpečnosti. V roku 1941 pracovalo v ÚŠB 123 zamestnancov, z toho 40 úradníkov a kancelárskych síl, zvyšok tvorila operatíva (detektívi). Pri čítaní knihy Mateja Medveckého: Spravodajské eso Slovenského štátu: Kauza Imrich Sucký², sa človek ťažko ubráni dojmu, že vo „farskej republike“ (ako vojnovú Slovenskú republiku neskôr posmešne nazval spisovateľ Dominik Tatarka) vládol vidiecky duch a nepočtetné elity sa viac-menej poznali. Vedúci 4. (protikomunistického) oddelenia ÚŠB Imrich Sucký poľahky odhalil štyri ilegálne ústredné výbory KSS. V poslednom z nich bol jedným z jeho troch členov agent ÚŠB Štefan Handera (čo sa oficiálna história neskôr za socializmu snažila zakryť tvrdením, že IV. ÚV KSS mal len dvoch členov). ÚŠB by zrejme odhalila i V. ilegálny ÚV KSS, ale v tom čase približovania sa frontu už nebola dostatočná vôľa pracovať na komunistoch. Úlohu zrejme zohralo i to, že jeho člen Ladislav Novomeský bol známym ministra vnútra Alexandra Macha, ktorý ho chránil. Pavol Príkopa, šéf protikomunistického oddelenia ÚŠB, bol Novomestského vzdialenejší príbuzný, s ktorým sa poznali už od detstva. Dr. Gustáv Husák sa poznal a stretával s prednostom ÚŠB Dr. Jozefom Beňuškom, ktorý zahynul pár dní pred koncom vojny v koncentračnom tábore kvôli tomu, že Nemci objavili dokumenty svedčiacie o jeho znalosti priprav SNP.³

Výhodou malých krajín pri získavaní spravodajských informácií v zahraničí je nižšia ostražitosť hosťovskej krajiny, pretože tieto nie sú vnímané ako hrozba pre iné štáty. Z toho istého dôvodu malé krajiny zvyčajne nie sú primárnym cieľom medzinárodného terorizmu (s výnimkou prípadov, ako je publikovanie karikatúry proroka). Ak malý štát nehrá významnú úlohu v medzinárodnej politike, politické elity zvyčajne nevedia úkolovať zahraničné spravodajstvo, čo je pre spravodajcov frustrujúce. Malý štát si zvyčajne nemôže alebo nechce dovoliť rozsiahlejšiu sieť v zahraničí. Cudzí štátni občania v rizikových krajinách často nevidia v spravodajskej službe malej krajiny dostatočnú autoritu a záruku vlastnej bezpečnosti, preto s ňou váhajú spolupracovať.

Sú na tom veľké služby lepšie? Väčšinou áno, ale nie vždy. Situácia vo veľkých službách veľkých krajín býva v naznačených oblastiach skôr opačná než v malých. Veľké vnútorné a vonkajšie služby bývajú viac štrukturované, početnejšie, lepšie financované, lepšie technicky vybavené a pokrývajú viac problematík. Vo vnútornom spravodajstve o niečo ťažšie dosahujú intímne poznanie svojho cieľa, aj keď možné to je, závisí na okolnostiach. V zahraničnom spravodajstve sa stretávajú s polarizovaným postojom hosťovských štátov k veľmociam – prílnavosťou

² Matej Medvecký, Spravodajské eso Slovenského štátu: Kauza Imrich Sucký, Ústav pamäti národa, Bratislava, 2007

³ tamže

i nenávisťou voči nim. Spolupráca medzi spravodajskými službami a ministerstvom zahraničných vecí býva u veľkých štátov/služieb lepšia. Veľké služby sú zvyčajne pre menšie služby atraktívnym partnerom na spravodajskú spoluprácu. Deľba práce vo vnútri väčších služieb odbremeňuje operatívcoov a profesionalizuje niektoré úkony. Deľba práce však môže byť i prekážkou pri zachytení jemných detailov v odposluchoch alebo pri sledovaní. Profesionálnym prepisovačom alebo sledovačom môžu uniknúť, pretože majú nižšiu motiváciu a znalosť sledovaných cieľov.

K tomu sa pridávajú niektoré ďalšie a horšie okolnosti. Vo svojej praxi som bol u západných partnerov niekoľkokrát konfrontovaný politikou rotácie kádrov. Vďaka tejto politike sú príslušníci niektorých služieb ponechávaní na jednej problematike zhruba tri roky a potom sú presúvaní na úplne novú problematiku. Kto pracoval v spravodajskej službe vie, že po takomto čase operatívec či analytik prinajlepšom len začína rozumieť problematike, na ktorej pracuje. Prácu s ľudskými zdrojmi si pri takomto režime neviem ani dobre predstaviť. Politiku (nielen) rotácie kádrov vo svojich knihách kritizoval i známy Michael Scheuer,⁴ šéf oddelenia CIA zameraného na vystopovanie Usamu bin Ladina (3 roky plus 3 roky ako poradca nového šéfa). Scheuer pripisuje takejto cyklácii veľmi zhubné dôsledky na efektívnosť spravodajskej práce. Vďaka samotnej skutočnosti zotrúvania na tej istej problematike dlhší čas mali niekedy naši operatívci a analytici prekvapivo lepšie poznanie istých tém ako ich partneri zo slávnych západných služieb.

Tu sa pomaly dostávam k tomu, čo som naznačil v názve svojho príspevku: Kvalita výstupov spravodajských služieb závisí na veľkosti krajiny/služby až v druhom rade. Ak by primárne na veľkosti krajiny záležalo napríklad v hokeji, tak Slovensko by nikdy nemohlo byť majstrom sveta. Tým by bola zakaždým Čína. Slovensko asi nikdy nezíska na olympijských hrách viac medailí ako USA, ale v niektorých disciplínach naša malá krajina môže USA poraziť. Tak ako dlhodobý výkon športového tímu závisí od správneho mixu množstva ťažko definovateľných, ale reálnych faktorov, tak aj výkon spravodajskej služby. V tom mixe musí byť inteligencia, odvaha, tvorivosť, entuziazmus príslušníkov, správna motivácia, rozumné vedenie, kolektívny duch, primerané technické, finančné a iné zabezpečenie, tradícia, vízia a pravdepodobne množstvo ďalších vecí. Známy historik spravodajských služieb s privilegovaným prístupom do niektorých z nich Christopher Andrews píše o britských spravodajských službách (SIGINT a HUMINT) počas 2. svetovej vojny ako o najlepších na svete. Tajomstvo úspechu nachádza v nasledovnom: V predvečer vojny z Bletchley Park vyslali verbovacie tímy do Cambridge a pár ďalších univerzít, aby naverbovali tých najbrilantnejších študentov bez ohľadu na odbor, ktorý študovali. Títo vytvorili so skúsenými seniormi unikátny mix, ktorý sa pravdepodobne nikdy nepodarilo prekonať. Ďalším prvkom úspechu, ktorý súvisí s dnešnou témou rozmyšľania mimo vychodených koľají, bolo to, že britská služba ponechala istý priestor excentrikom (ako Alan Turing).⁵

⁴ Michael Scheuer, *Through Our Enemies' Eyes*, Potomac Books Inc.; 2007

⁵ Christopher Andrew, *Historical Attention Span Deficit Disorder: Why Intelligence Analysis Needs To Look Back Before Looking Forward*; Príspevok na konferencii "New Frontiers of Intelligence Analysis: Shared Threats, Diverse Perspectives, New Communities;" Rím, 2004

Dosiahnuť správny mix nie je jednoduché. Ak sa to podarí v športovom klube, ten sa stáva liahňou talentov. Podobne i spravodajská služba. Dovolím si tvrdiť, že pokiaľ si služba typu SIS stanoví za prioritu niekoľko málo problematik, pri správnom koučovaní po pár rokoch môže v nich hrať svetovú ligu. V našich podmienkach je najťažšia časť udržanie niekoľkoročnej stability. Miesta v spravodajskej službe sú často považované za trafiky pre ľudí, ktorí sa podstatne viac zaujímajú o vlastný prospech ako o spravodajskú prácu. Táto politika likviduje rast kvalitných kádrov v službe. V roku 2003 sa SIS navyše náhle a nezmyselne zbavila všetkých príslušníkov, ktorí slúžili do roku 1989, bez ohľadu na osobné kvality. Na jednej rozlúčke s nimi som povedal, že dobrý operatívca je ako perla. Dlhá trvá, kým vyrastie a nie v každej perlorodke vyrastie perla. Skôr dosiahne výsledky chudobná a slabo vybavená služba s kvalitným kolektívom ako dobre vybavená služba bez neho. Kontinuita je podmienka sine qua non. V spravodajskej práci platí viac ako v športe: „Never change the winning team.“ Ku služobnej kontinuite sa pridáva i znalosť histórie – spravodajskej i histórie svojho spravodajského cieľa. Winston Churchill hovoril, že čím ďalej človek vidí do minulosti, tým ďalej vidí do budúcnosti. Blížiac sa 20. výročie slovenských spravodajských služieb je dobrou príležitosťou na spytovanie svedomia a vyvodenia poučení z vlastnej histórie.

Analytici spravodajských služieb hovoria o troch stupňoch poznania cieľového prostredia: informácia, súvislosť, porozumenie (informácia, poznanie, múdrosť - terminológia môže byť variabilná). Nejdem do detailov. Ilustrujem na príklade zo slovenského prostredia. Spomeňme si na prepis odposluchov z ITP Gorila, ktorý sa objavil na Internete. Tá množina výrokov dávala po prvom prečítaní málo súvislostí. To je príklad prvého stupňa poznania – surové, izolované, nepreverené informácie. Druhý stupeň poznania predstavujú napríklad zverejnené súvislosti ohľadom vzťahu predstaviteľa Penty Jaroslava Haščáka a členky výkonného výboru FNM Anny Bubeníkovej, o jej úlohe vo veci presadzovania záujmov Penty pri privatizácii zdravotníckych zariadení a teplární, o výške jej odmien, spôsobe ich transferu, atď. K tretiemu stupňu poznania na túto tému najbližšie aspiruje kniha Toma Nicholsona, ktorá logicky spája vyššie naznačené príbehy typu Anna Bubeníková, ale tiež také, ktoré zdanlivo nesúvisia, od kupovania poslancov, cez manipuláciu politickej scény finančnou oligarchiou až po jej chápadlá v polícii, vďaka ktorým k nej unikali informácie a vďaka ktorým mohla hatiť vyšetrovanie. Celá kauza mala svoj počiatok v SIS na prelome rokov 2005/2006. Ak by SIS postupovala štandardne, dnes by disponovala kvalitným tímom a porozumením ohľadom finančnej oligarchie na Slovensku. Tento tím SIS by kvalifikovanejšie dokázal predvídať krízy a ohrozenia, ktoré táto finančná oligarchia predstavuje pre demokraciu, hospodárstvo a morálnu klímu na Slovensku. Nebola a pravdepodobne nie je dostatočná vôľa mať takýto tím. Partikulárne záujmy sú silnejšie ako cieľ spoločného dobra. Službu v poznaní predbehol statočný investigatívny novinár zo zahraničia, Tom Nicholson. Alebo sa mýlim?

V anglosaskom svete je rozšírený výrok pripisovaný dánskemu fyzikovi Nielsovi Bohrovi: Prediction is very difficult, especially about the future (Je veľmi ťažké predpovedať, najmä ak sa jedná o budúcnosť). Sú veci, ktoré vďaka dobrému poznaniu problematiky možno predvídať a sú také, ktoré sa dajú predvídať len veľmi ťažko. Tých druhých je podstatne viac. Doyen našich sympózií Petr Zeman nás vyzýval čítať knihu Nassima N. Taleba Čierna labuť, ktorá má podtitul „Následky

vysoko nepravdepodobných udalostí.“⁶ Tie (alebo aspoň niektoré z nich) majú na dejiny mimoriadny vplyv. To, čo nevieme, je podľa Taleba dôležitejšie ako to, čo vieme. Ak by existovali nejakí prognostici na začiatku 15. storočia, sotva by predpokladali významné námorské objavy a ich dopad na ďalší beh dejín ľudstva. Na začiatku 16. storočia si sotva niekto dokázal predstaviť protestantskú reformáciu, na začiatku 17. storočia 30-ročnú vojnu, na začiatku 18. storočia Francúzsku a Americkú revolúciu, na začiatku 19. storočia vedecko-technické objavy, na začiatku 20. storočia dve svetové vojny. CIA v 70-ych rokoch 20. storočia predpovedala pokles vplyvu náboženstva vo svete. V roku 1979 vypukla Iránska islamská revolúcia, ktorá odštartovala obrovské sebauvedomenie v islamskom svete a desaťročia nábožensky inšpirovaného násillia. Služby by nemali by upadať do pokušenia vyslovovať svoje predpovede najmä v prípadoch, keď nedisponujú spravodajskou múdrosťou - dostatočnými spravodajskými informáciami a z nich vyplývajúcim pochopením problematiky. CIA naopak nedokázala rozpad Sovietskeho zväzu, ktorý bol jej spravodajským záujmom číslo jedna; veľký teroristický útok na Dvojčky na vlastnom území; Arabskú jar – ďalší prominentný spravodajský cieľ a množstvo ďalších kríz. Komplexnejšie javy zatiaľ nevie kvalifikovane predvídať nikto, iba sám Pán Boh. Ako by sme sa mohli domnievať, že 21. storočie neprekvapí veľké alebo malé služby niečím nečakaným?

Futurológovia predvídajú množstvo zlých vecí v 21. storočí: ťažké energetické, ekonomické, environmentálne a politické krízy; zmeny klímy; nedostatok vody a iných vitálnych surovín; vylovenie svetových oceánov; pandémie smrteľných neliečiteľných chorôb; migračné vlny; prírodné katastrofy obrovských rozmerov, vojny najrozličnejšieho druhu, atď.⁷ Okrem týchto, tak ako aj v predchádzajúcich storočiach, pravdepodobne nás prekvapia i krízy a ohrozenia, ktoré si dnes nevieme ani predstaviť. Dnešný archetyp najhorších bezpečnostných ohrození - rozsiahly teroristický útok – bledne závisťou zoči-voči mnohým z týchto očakávaných i neočakávaných budúcich kríz. Väčšina z týchto ohrození ani nepatrí do klasickej kompetencie spravodajských a bezpečnostných služieb. Myslím, že pre politikov, verejnosť i samotné spravodajské služby malých i veľkých krajín je užitočné uvedomiť si veľké obmedzenia pri predvídaní kríz a ohrození, ktoré nás v budúcnosti čakajú.

⁶ Nassim N. Taleb, Černá labuť - Následky vysoce nepravdepodobných udalostí, Paseka, 2011

⁷ Napr. Peter B. Scott-Morgan, The Reality of Global Crises, ISBN-13: 978-1470115425, 2012

K. Randák: Mohou služby zemí jako SR, resp. ČR poskytnout relevantní informace využitelné k odhalení závažných bezpečnostních rizik ?

Karel Randák (1955) – Pôvodne vrcholový športovec a tréner cestnej cyklistiky. V období 1992-1996 bol dôstojníkom československej (FBIS) a neskôr českej kontrarozvedky (BIS). V rokoch 1996 až 2007 pôsobil na Úrade pro zahraniční styky a informace, najprv na utajovaných pozíciách, v rokoch 2004-2006 bol riaditeľom ÚZSI. V roku 2006 ho prezident ČR povýšil do hodnosti generála. Od roku 2007 pracuje ako nezávislý konzultant. Od marca 2011 sa angažuje ako člen správnej rady Nadačního fondu proti korupci.

Nemohu začít jinak, než konstatováním, že objektivně posoudit význam přínosu jednotlivých zpravodajských služeb do celkového informačního obrazu a také praktickou využitelnost tohoto vkladu je velmi nesnadný úkol. Problémem totiž je, že k posouzení závažnosti rizik používají různé služby odlišná kritéria a tudíž, co se v našich očích snad jeví jako existenční problém, může někdo jiný vnímat jako bezvýznamnou regionální epizodu. Příklady jistě není třeba uvádět.

Zároveň je užitečné si připomenout některá, podle mého názoru, neoddiskutovatelná fakta:

1. Žádná zpravodajská služba na světě není, především z kapacitních, ale i jiných, např. finančních důvodů, schopna informačně pokrýt celý svět, a to ani teritoriálně, ani problematikově.
2. Místní služba má vždy větší možnosti, znalost prostředí a je lépe informována, než kterákoliv služba cizí, byť jakkoliv velká či vyspělá.
3. V různých oblastech světa jsou, i díky historickým vazbám, různé služby a občané dané země vnímání odlišně.
4. Nejenže pro jednotlivé služby má konkrétní problematika, resp. teritorium různou zpravodajskou prioritu a služby, mnohdy vzhledem k regionální příslušnosti nebo historické zkušenosti, ji vyhodnocují podle odlišných kritérií, ale tyto priority a kritéria se mění v závislosti na podmínkách a čase.
5. V komunikaci mezi službami „velkých“ a „malých“ států bude vždy hrát roli jistá nedůvěra a opatrnost ze strany těch „malých“ a pocit nadřazenosti ze strany „velkých“.

Co z výše uvedených bodů vyplývá?

V prvé řadě si tím dáváme odpověď na otázku položenou na samém počátku tohoto příspěvku. Jsme-li totiž ochotni připustit pravdivost bodů 1-3, pak je nejen zřejmé, že malé služby mohou významně informačně přispět k odhalení potenciálních rizik, ale i to, že jejich role může být v jistém okamžiku nezastupitelná. Mám-li to dokumentovat na konkrétních případech, je jistě nejsnazší sáhnout do relativně nedávné minulosti, a to do doby po 11. září 2001 a doby druhé války v Zálivu, kdy především americké služby byly konfrontovány s požadavkem v co nejkratší době a co nejefektivněji vyplnit informační vakuum, týkající se problematiky terorismu. Tato situace je přinutila extrémně a prakticky plošně zvýšit spolupráci s mnoha službami na celém světě, včetně těch z tzv. malých států. Jsem přesvědčen, že právě tehdy se naplno projevila nezastupitelnost informačního přínosu ať již zpravodajských služeb přímo z regionu Blízkého východu, nebo služeb,

kteřé k tomuto regionu měly historicky lepší vazby, než právě služby americké. Fakt, že zmíněná plošná spolupráce se s postupujícím časem změnila na spolupráci selektivní, tzn. na spolupráci se službami, schopnými poskytnout nejrelevantnější informace, byl pak zcela přirozeným vývojem.

Obecně problematika globální hrozby terorismu může sloužit jako učebnicový příklad, kdy spolupráce se službami malých zemí a jejich informační přínos, může výrazně omezit, či dokonce eliminovat závažná bezpečnostní rizika, spojená s případnými teroristickými útoky a jejich následky. Platí-li toto tvrzení o problematice terorismu, není důvod se domnívat, že by se stejné efektivitu nedalo dosáhnout i v oblastech jiných. Jako příklad můžeme uvést např. problém nelegální migrace, nelegální obchod se zbraněmi, resp. kontrolu šíření a výroby ZHN, energetickou bezpečnost atd.

Na druhé straně, s pohledem na body 4-5, můžeme konstatovat, že to, aby byl tento přínos skutečně plnohodnotný, je třeba zpravidla dlouholeté vzájemné spolupráce mezi partnerskými službami. Jen ta je totiž schopna nastavit takovou úroveň vzájemné důvěry, která umožní bezproblémovou výměnu informací, nezbytnou k opravdu efektivní spolupráci v dané problematice. Když si uvědomíme, že podobná spolupráce není mnohdy samozřejmostí ani mezi službami jednoho státu, resp. mezi zpravodajskou službou a policií dané země, pak je jasné, že nejde o bezvýznamný problém.

Z praxe je známo, že nejefektivnějším nástrojem, kterým lze tuto vzájemnou nedůvěru odstranit, není, jak by se mohlo zdát, pouhá otevřená výměna informací mezi zúčastněnými stranami. Ta je pouze „conditio sine qua non“, tj. podmínkou nevyhnutelnou, bez které vzájemná spolupráce nemá dlouhodobě šanci. Jednoznačně nejlepší pracovní prostředí a největší důvěra mezi spolupracujícími službami vzniká až v okamžiku, kdy jsou do konkrétní akce zapojeny, byť třeba nesymetricky, operativní složky.

Za nesymetrické zapojení lze považovat stav, kdy např. jedna ze služeb poskytuje materiální nebo technické zázemí akce, zatímco partner do ní vkládá své personální kapacity. Jak známo, nejvyšší formou takovéto operativní spolupráce pak bývá společné řízení konkrétního informačního zdroje. V této fázi pak již otázka v záhlaví mého příspěvku zcela postrádá smysl, resp. je kladně zodpovězena. Téměř bez výjimky totiž bývá onen informační zdroj původně majetkem právě „malé“ služby, která jej, za jistých podmínek a pro dobro věci, dává k dispozici svému partnerovi.

Pochopitelně existují i jiné případy, kdy „malé“ služby mohou významně napomoci k odhalení závažných bezpečnostních rizik. Tyto případy se většinou týkají výpomoci v analytické, resp. technické oblasti. Za klasické příklady takové úspěšné spolupráce lze považovat např. poskytnutí odborných konzultací s experty v daných oborech, dále vzájemná technická podpora či spolupráce na vývoji nových technických prostředků apod. Z vlastní praxe bych mohl vzpomenout na vývoj některých softwarových produktů, jejichž širší aplikace a velmi úspěšné využití v praxi bylo možné pouze ve spolupráci se zahraničními partnery.

Neocenitelná může být např. výpomoc rodilých mluvčích v případech, kdy je nezbytné využití některého, z našeho pohledu exotického, jazyka nebo nářečí. Pro

ilustraci lze uvést kosovskou variantu albánštiny, jazyky jako farsí, darí, paštú, apod. Ani tento výčet samozřejmě neposkytuje ucelený obraz významu služeb malých států na poli mezinárodní zpravodajské spolupráce. Nezmínil jsem např. další faktor, a to roli těchto služeb v tzv. zpravodajské diplomacii. Což, jak všichni víte, neznamená mj. nic jiného, než vzájemnou výpomoc mezi partnery v okamžiku, kdy pro jednoho z nich není, z nejrůznějších důvodů, schůdné, aby se sám v dané věci angažoval. Osobně se domnívám, že právě tato oblast, byť málokdy zmiňovaná a často opomíjená, je jednou z nejdůležitějších, na které lze přínos služeb malých států ukázat.

Závěrem mi tedy dovoluji, abych se ještě jednou vrátil k původní otázce. Mohou tedy služby malých států jako je Maďarsko, Slovenská republika nebo Česká republika významně přispět k odhalení závažných bezpečnostních rizik dnešního světa?

Ačkoliv jsem - z pochopitelných důvodů – bohužel, se musel vyhnout zcela konkrétním příkladům, myslím si, že z výše uvedeného jasně vyplývá, že mohou. Osobně jsem pak přesvědčen, že jejich role je dokonce nezastupitelná, v mnohých případech dokonce klíčová a bude tomu tak i v budoucnu. Do velké míry to však závisí i na nich samých a na podmínkách, které jsou jim pro jejich práci poskytovány politickou reprezentací té-teré země. A zde bych svůj optimismus již poněkud mírnil, neboť je zřejmé, že v současnosti jsou mnohé země v nemalých ekonomických a sociálních problémech a oblast zpravodajské činnosti bývá často omezována mezi prvními. Nezbyvá tedy než si přát, aby to nebyl případ ani Slovenské ani České republiky.

A. Ben-Zvi: Potenciál spravodajských služieb Štátu Izrael

Alexander Ben-Zvi (1956) – Z Ukrajiny emigroval do Izraela (1971); študoval medzinárodné vzťahy a slavistiku na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme. Magisterský stupeň absolvoval na Škole národnej bezpečnosti v Buenos Aires. Ako diplomat pôsobil vo Varšave, Lime, Moskve, Buenos Aires a v San José. Bol členom tímu krízového riadenia Ministerstva zahraničných vecí v Jeruzaleme; od roku 2010 je veľvyslancom Štátu Izrael na Slovensku. Za preklady ruskej literatúry do hebrejčiny mu bola udelená cena ruského dramatika R. Dolžanského (1984).

Pokúsím sa o niečo odlišné, pretože tajné služby Izraela poznáte a možno mnohí profesionáli, ktorí sú tu prítomní, už mali s nimi nejaký kontakt. Najprv poviem pár úvodných slov a potom vám poviem o štruktúre našich tajných služieb. Myslím, že táto štruktúra vám dá istú predstavu o tom, čo nazývame relevantnosťou, predomnou tu už niekto relevantnosť tajných služieb spomenul. Ako sme tu už dnes počuli, či je služba jedna alebo ich je viac, nie je to dôležité, dôležitá je relevantnosť ich produktu. Mali sme tu príklady z tohto regiónu, z česko-slovenského územia, a iných tajných služieb, ale keby sme si položili otázku – potrebuje krajina ako Costa Rica tajnú službu? Nemajú armádu, nemajú oficiálnych nepriateľov, potrebujú tajnú službu? A odpoveď je: áno, potrebujú. Jej úlohy budú viac regionálne ako lokálne. Čo môžeme povedať o relevantnosti? Podľa môjho názoru dobrá tajná služba je služba, ktorá poskytuje politikom, ktorí rozhodujú, relevantné informácie. Musíme však rozlišovať medzi relevantnými informáciami pre politikov a rozhodnutiami, ktoré títo politici urobia. Dám vám príklad z našej histórie – v roku 1973 izraelské tajné služby dodali vláde informácie, že sa blíži vojna. Bohužiaľ, politici mali koncepciu, ktorá bola protichodná s informáciami, poskytnutými tajnými službami. Prišlo prekvapenie – vojna sa začala a mali sme veľa obetí. Keby politici nemali svoju koncepciu, možno sme mohli zabrániť vojne. Prvou reakciou tajných služieb s cieľom zabrániť takýmto koncepciám v ich myslení bolo ustanoviť v každej službe odbor s názvom "Oponentský". Tieto odbory mali za úlohu dať opačnú predstavu oproti informáciám poskytovaným politikom tajnými službami. Dúfam, že to umožňuje istú diverzifikáciu výsledkov tajných služieb.

Ako viete, sme malá krajina. Máme polovičnú rozlohu Slovenska, o niečo viac obyvateľov – 8 miliónov. Rozdiel v práci tajných služieb spočíva v tom, že naše záujmy sú širšie v porovnaní s inými krajinami, napr. v Európe. Je zrejmé, že naším hlavným záujmom je náš región, Blízky východ. Samozrejme, musíme však pracovať s informáciami o iných zainteresovaných hráčoch, ktorí pôsobia na Blízkom východe a sú oveľa väčší a niekedy aj veľmi vzdialený od tohto regiónu.

Takže – teraz k štruktúre našich tajných služieb – máme ich päť, nie dve, ale päť. Skôr ako začnem hovoriť o štruktúre našich služieb, musím sa zmieniť o štruktúre našej vlády. Máme parlamentnú demokraciu, preto všetko, čo sa deje v Izraeli, prechádza parlamentom. Taktiež všetky kontrolné mechanizmy, ktoré máme, ako aj tajné služby, sa riešia v parlamente. Hlavou našej exekutívy je predseda vlády a pod neho spadajú dve tajné služby. Jednou je Mossad alebo Ustav pre špeciálne úlohy a druhou je Všeobecná bezpečnostná služba*. Ďalšie dve spadajú pod ministerstvá, jedno pod Ministerstvo obrany, to je naša Vojenská spravodajská

* Skratka: Shabak – alebo Shin Bet (Pozn. editora)

služba*, druhá pod Ministerstvo zahraničných vecí, čo je Stredisko politického výskumu. A ešte máme menšiu službu, ktorá patrí polícii v rámci Ministerstva vnútornej bezpečnosti. Dovoľte, aby som sa stručne venoval každej z nich.

Začnem z tou najznámejšou a najslávnejšou, čo je Ústav spravodajstva a špeciálnych operácií, ktorý všetci poznáte pod názvom Mossad. Aké má povinnosti? Po prvé, Mossad pôsobí mimo územia Izraela. Po druhú, má tiež povinnosť udržiavať špeciálne vzťahy s krajinami, s ktorými vzťahy nemáme (niekto to robiť musí...). Po tretie, Mossad monitoruje a zabraňuje vývoju a získavaniu nekonvenčných zbraní. Ďalšou úlohou je zabraňovať teroristickým útokom proti izraelským cieľom v zahraničí. Taktiež jednou z hlavných úloh je získavanie politických a strategických spravodajských informácií a poslednou úlohou je plánovanie a vykonávanie špeciálnych operácií mimo hraníc Izraela. To je Mossad, služba, ktorú všetci poznajú. Je to naša najväčšia služba? Nie je. Najväčšia, samozrejme, je Vojenská spravodajská služba Aman. Je rozdelená do dvoch veľkých častí: jedna získava informácie a druhá ich analyzuje. Má aj menšie súčasti, Vnútornú bezpečnosť armády a Úrad cenzora.

Ďalej Všeobecná bezpečnostná služba – je viac-menej podobná americkej FBI. Jej hlavnou úlohou je vnútorná bezpečnosť. Je rozdelená na tri časti: Prvá časť sa zaoberá arabskými záležitosťami, druhá nearabskými záležitosťami (čo predstavuje klasickú kontrarozvedku) a tiež extrémistickými židovskými organizáciami, ktoré bohužiaľ v Izraeli máme. Tretia časť je útvar ochrany a bezpečnosti, ktorý sa zaoberá ochranou všetkých citlivých zariadení v Izraeli aj mimo Izraela, napr. zastupiteľských úradov.

Nakoniec by som sa chcel zmieniť o Stredisku politického výskumu pri Ministerstve zahraničných vecí, ku ktorému som kedysi patril aj ja. Je to pomerne nový útvar, bol založený v roku 1974, po tej prekvapivej vojne. Toto stredisko analyzuje všetky informácie, prichádzajúce zo zastupiteľských úradov, tiež vyhlásenia politických lídrov, monitoruje dianie na Blízkom východe. Vidíte, že je zamerané hlavne na Blízky východ.

Ak máte štyri rozličné služby, niektoré väčšie, iné menšie, musíte mať nejakú koordináciu, inak by dochádzalo ku stretom. Máme Komisiu riaditeľov služieb, ktorej predsedá riaditeľ Mossadu. Taktiež máme vládne rozhodnutie o tom, kto má na starosti výstup spravodajských informácií; správy, všetko čo sa poskytuje vláde, ide cez jednu inštitúciu. Národnú spravodajskú správu podáva Vojenská spravodajská služba. Z formálneho hľadiska sme organizovaní takou formou, ktorá nám umožňuje reagovať na všetky ohrozenia. Je táto štruktúra, ktorú vám opisujem, ideálna? Nie je. Ako vedia mnohí z prítomných, ktorí pracovali v službách, existujú problémy medzi službami v každej krajine, najmä čo sa týka zdrojov informácií, blízkosti k uchu politikov, ktorí rozhodujú, atď.

Toľko k štruktúre služieb.

Chcel by som sa zmieniť o niečom, o čom tu už bola reč – o spolupráci. Pre mňa hlavnou úlohou spolupráce v súčasnosti je hrozba, ktorej všetci z nás čelíme – a

* Skratka: Aman (Pozn. editora)

to je terorizmus. A vidíme, že terorizmus sa stal novou formou robenia politiky. Mohli sme to vidieť v prípadoch, ako 11. september 2001, Londýn, Madrid, Bali a mohli by sme pokračovať v zozname miest, ktoré napadli teroristi. Väčšina týchto teroristických organizácií vzájomne spolupracuje. Videli sme školiteľov z IRA v Kolumbii, japonská Červená armáda cvičila bojovníkov v Libanone, atď. Asi je nemožné úplne zlikvidovať terorizmus, no myslím, že našou úlohou je znížiť na minimum jeho účinky. Jediným spôsobom ako to dosiahnuť, je – samozrejme - spolupráca medzi krajinami a jednoznačne medzi tajnými službami.

A teraz pár slov o boji proti terorizmu (kontraterorizmus – counter-terrorism). Rozlišujem medzi kontraterorizmom a antiterorizmom. Kontraterorizmus je aktívna činnosť a antiterorizmus je pasívne konanie. Eistuje päť možných foriem spolupráce:

Po prvé - a to vás zrejme neprekvapí - je to diplomacia. Hlavnou úlohou diplomacie v boji proti terorizmu je zjednotenie všetkých demokratických síl celého sveta. My v Izraeli často zažívame samovražedné bombové útoky – nakoniec aj 11. september bol formou samovražedného bombového útoku – a naša diplomacia nemá nástroje, ako proti nim bojovať. Jeden izraelský univerzitný profesor povedal: "Pristupovať k samovražedným útokom a ich iniciátorom podľa medzinárodného práva, ako je to teraz, je ako žalovať jedovatého hada pre zanedbanie povinnej starostlivosti." A to je ďalšou úlohou diplomacie – vytvoriť alebo zmeniť medzinárodný zákon o boji s terorizmom. Problémom je, že neexistuje akceptovaná definícia, čo je terorizmus, kvôli tomu nemáme proti nemu všeobecne platnú legislatívu. Existuje niekoľko vyhlásení OSN, mohol by som tu uviesť všetky rezolúcie, problém je v tom, že nemáme niečo, o čo by sme sa všetci mohli oprieť.

Druhou možnosťou je spolupráca v ekonomickej sfére; bola tu zmienka o ziskoch Al Kaidy. Je tu možná spolupráca pri monitorovaní všetkých ilegálnych finančných transakcií, monitorovaní opatrení proti ekonomickým sankciám, pri odhaľovaní ekonomických sietí teroristov po celom svete.

Treťou formou aktivity je, samozrejme to, o čom hovoríme, spolupráca spravodajských služieb. To tu nemusím rozvádzať, myslím, je to úplne zrejmé.

Štvrtú formu tu máme po celý čas, je to vojenský zásah. Máme ho v Afganistane, taktiež istou formou v Iraku, je to evidentný spôsob boja proti terorizmu.

Piatou formou je podľa mojej mienky zmena vnútornej legislatívy. V mnohých krajinách neexistuje zákon proti terorizmu. Pritom musíme mať na pamäti, že takéto zákony sa dajú vždy zneužiť na nedemokratické účely. Práve to je sila demokratických krajín, že máme systémy kontrol a poistiek.

Zakončím dvomi myšlienkami. Tá prvá: musíme si uvedomovať, že teroristi využívajú naše slabé miesta. Nielen pri výbere cieľov, ale i v politike, ktorú realizujeme. Na toto musíme nájsť riešenie. A zakončím citátom bývalého prezidenta Brazílie Fernanda Enrique Cardossa: "Terorizmus nebude porazený, pokiaľ medzinárodné spoločenstvo neuhasi tie ohniská, ktoré mu dovoľujú existovať. Je to dlhodobá úloha, patriaca mnohým generáciám, ale iba ak ju začneme riešiť teraz."

M. Tudžman: Spravodajské služby a „mäkká moc“

Prof. Miroslav Tudjman (1946) – Absolvoval filozofiu a sociológiu na Zagrebskej univerzite a tiež doktorandské štúdium v odbore informačných vied; neskôr sa stal na tejto univerzite profesorom (1998). V r. 1992 bol riaditeľom Strediska strategického výskumu, v r. 1993 založil prvú chorvátsku spravodajskú službu (HIS), ktorej bol riaditeľom v období od r. 1993 do 1998 a potom od r. 1999 do 2000. Od r. 2000 pôsobí tiež ako zodpovedný redaktor medzinárodného časopisu *National Security and the Future*. Venuje sa aj prednáškovej činnosti; je autorom cca 200 článkov v domácich i zahraničných periodikách, ako aj 11 kníh s tematikou informatiky, bezpečnosti a politológie. V roku 2009 kandidoval vo voľbách za prezidenta Chorvátskej republiky.

Úvod alebo o prístupe

Hľadať odpoveď na otázku o možnostiach bezpečnostných a spravodajských služieb malých krajín postaviť sa voči hrozbám v 21. storočí možno viacerými spôsobmi. Nahliadnutie do predpovedí, akým hrozbám budú vystavené iné krajiny, môže nám poskytnúť istotu a uspokojenie, že nie sme pod úrovňou svojich partnerov a/alebo konkurentov. Takýto prístup takisto napĺňa našu sebadôveru tak, aby sme aj v budúcnosti robili tak, ako to robíme dnes (viac-menej) uspokojivým spôsobom.

Lenže otázka je, či aj v budúcnosti budeme konfrontovaní s rovnakým *charakterom* hrozieb, akými sme boli vystavení v 20. storočí? Čo, keď sa zmení *druh* hrozieb, s ktorými sa musia konfrontovať spravodajské a bezpečnostné služby?

To sú určite rétorické otázky, lebo sme si vedomí radikálnych zmien, ktoré zasiahli koncom 20. storočia nielen Európou, ale celý svet. Dnes prechádzajú transformáciou nie iba postkomunistické krajiny – ako sa to nekriticky hovorí o nových členoch a uchádzačov o členstvo v Európskej únii – ale transformuje sa celý svet.

Svet sa transformuje, lebo sa zmenil charakter medzinárodných vzťahov, čiže zmenili sa inštrumenty národnej moci. Väčšina teoretikov medzinárodných vzťahov súhlasí s tým, že dnes sú kľúčové nástroje národnej moci verejná diplomacia a informácie a až na treťom a štvrtom mieste ekonomika a ozbrojené sily.¹ Inými slovami: vo veku priemyslu vládli svetu krajiny, ktoré dominovali na moriach a vo vzduchu; v epoche informácií budú svetovým hegemónom krajiny, ktoré budú dominovať v priestore informácií. Preto majú národné informačné stratégie za úlohu zabezpečiť dominovanie širokého spektra vlastných informácií vo verejnosti v zahraničí.²

¹Bokel, John. Information as an Instrument and a Source of National Power. Industrial College of the Armed Forces. National Defence University. Washington Dc. 2002-2003. Rozpory medzi teoretikmi sú iba v tom, že čo je na treťom mieste: vojsko alebo ekonomia.

²"Full-spectrum dominance". Joint Vision 2020 - America's Military: Preparing for tomorrow. Washington, D.C., US Government Printing Office, June 2000.

Zmenil sa teda charakter moci, a preto budú malé krajiny vystavené novým druhom hrozieb, ktorým doteraz neboli vystavené, alebo boli vystavené v oveľa menšej miere.

Strategické hodnotenia veľkých

Európska únia prijala v roku 2003 bezpečnostnú stratégiu.³ Tento dokument vidí nasledujúce hrozby európskej bezpečnosti:

- Terorizmus
- Šírenie zbraní hromadného ničenia
- Regionálne konflikty
- Zlyhanie štátu
- Organizovaný zločin

Pri hodnotení týchto hrozieb je málo tých, ktorí sa nazdávajú, že „najväčšou hrozbou svetovému spoločenstvu sú v súčasnosti teroristi vyzbrojení zbraňami hromadného ničenia“.⁴ Teórie, podľa ktorých Európskej únii najviac hrozia terorizmus, proliferácia, regionálne konflikty, zlyhanie štátu a organizovaný zločin vychádzajú z tézy, že sa štáty delia na:

- pred-moderné štáty, ktoré majú sklony k násiliu: „pred-moderné štáty patria medzi najnásilnejšie. Prostredníctvom globalizácie sa toto násilie môže rozšíriť po celom svete a tak predstavovať novú hrozbu pre Európu.“
- Moderné štáty sú tradičné veľké mocnosti (USA, Rusko, Čína, India). Modernými štátmi sú aj štáty a krajiny strednej veľkosti (v Ázii), pričom niektoré z nich majú nukleárne zbrane. Možná nestabilita a regionálne konflikty môžu ohroziť svetový mier.
- Európu (EÚ) tvoria post-moderné krajiny, ktoré sú ohrozené zo strany pred-moderných štátov.⁵ Podľa tejto teórie: „Rozhodný a tiež fanatický protivník s úplne odlišnými cieľmi a hodnotami môže v priebehu času preväpíť a možno aj smrteľne raniť takú Európu a jej obyvateľov.“⁶

Podľa nášho názoru je teória o vzájomnom ohrození troch druhov štátov dvojnásobne mylná. Po prvé, lebo neráta s právom na rovnoprávnosť štátov v medzinárodnom poriadku, ale podľa stupňa ich hospodárskeho/technologického rastu. Po druhé, lebo predpokladá, že vnútri Európskej únie sú jej členovia bezpeční pred vzájomnými, t. j. vnútornými hrozbami. (To je inak rozšírená téza: že integrácia do NATO a členstvo v EÚ zaručujú bezpečnosť a stabilitu členským štátom. Hospodárska kríza a recesia, ktorá otriasa Európou, dokazujú, že to tak nie je a jednotlivé krajiny sú vystavené väčším rizikám a hrozbám zo strany iných.).

³A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy. Brussels: European Council, 12 December 2003. URL <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?lng=en&id=10155>

⁴Ingemar Dorfer: „Old and New Security Threats to Europe“ (http://www.afes-press.de/pdf/Doerfer_Mont_9.pdf - prístup 15.11.2012.)

⁵ „Celá infraštruktúra post-modernej Európy je zraniteľná kvôli možným útokom zvonku, ktoré môžu mať veľký účinok dosiahnutý primitívnymi prostriedkami“, Ingemar Dorfer, tamtiež.

⁶Ingemar Dorfer, tamtiež.

Väčšina odhadov a posudzovanie hrozieb národnej bezpečnosti sa neodlišuje od už dobre známych hrozieb. Tak sa napríklad najčastejšie uvádza týchto päť hlavných hrozieb Spojeným štátom:

- *Teroristické skupiny*
- *Šírenie nukleárných zbraní*
- *Čína* (USA nemajú dostatok aktív na zmenu rovnováhy moci v tomto regióne a ak výdavky na obranu budú aj naďalej klesať, budú mať aj menej lodí a lietadiel na vyrovnanie sa s rastúcim čínskym arzenálom.)
- *Kyberpriestor* (Hrozba kybervojny je obľúbenou témou 21. storočia.)
- *Vesmír* (Aký podiel našej obrany v súčasnosti závisí na vesmíre? Ako zraniteľné sú naše prostriedky vo vesmíre?)⁷

Takéto hodnotenia aj naďalej rátajú s tým, že hlavnými hrozbami pre národnú bezpečnosť sú fyzická, vojenská a hospodárska hrozba a kybervojna sa spomína až na štvrtom mieste.

Pravda, existujú aj hodnotenia, ktoré kladú ťažisko na hospodárske, kultúrne a morálne hrozby pre budúcnosť USA:

- *Národný dlh*
- *Zbrane hromadného ničenia odpálené v amerických mestách*
- *Kultúrna apokalypsa* (...Máme prevládajúce médiá a zábavný priemysel, ktoré oslavujú hedonizmus, narcisizmus a socializmus, pričom démonizujú kresťanstvo, kapitalizmus a konzervativizmus. Ochromí krajinu niektorý z týchto faktorov?)
- *Vláda ako "rodičia"* (Naša arogantná vláda si uzurpovala veľa zodpovednosti, o ktoré sa kedysi starali jednotlivci a ich rodiny.)
- *Morálny úpadok* (Tak ako kultúrna erózia, aj morálny úpadok je ďalšou často diagnostikovanou chorobou, ktorá sa nakoniec ukáže menšou hrozbou, ako si vieme predstaviť. Nie je to iba preto, že ľudia často romanticky vnímajú minulosť, ale preto, lebo sa často bojíme zmien. I tak, morálne hrozby nie sú malým problémom).⁸

Citovaný príklad piatich hlavných hrozieb má svoje východisko v strachu zo straty dominancie USA na svete, straty hospodárskych výhod a predností, čo prináša so sebou stratu aj kultúrnej a morálnej prestíže.

Takéto a podobné príklady ostávajú iba na úrovni mediálnych obrazov a vyratúvania možných hrozieb pre veľké i malé štáty. A ťažko môžu pomôcť strategickým analýzám, keď nechápeme charakter hrozieb, ktorým budú štáty vystavené v nadchádzajúcich desaťročiach.

Transformácia moci

⁷Five major threats to the U.S., our allies and our interests. (<http://www.humanevents.com/2012/05/25/five-major-threats-to-the-us-our-allies-and-our-interests/> prístup - 15.11.2012.).

⁸The 5 Biggest Threats To America's Future Success (http://townhall.com/columnists/johnhawkins/2010/07/13/the_5_biggest_threats_to_americas_future_success/page/full/ - prístup 15.11.2012.)

V polovici deväťdesiatych rokov svetová politika prijala novú tézu: nové informačné a komunikačné technológie (ICT) vedú do „novej civilizácie“, do „informačnej revolúcie“ a „vedomostnej spoločnosti“. Podľa tejto vízie je svet konfrontovaný s historickou diskontinuitou ako dôsledkom technologického rozvoja. S rozvojom globálnej informačnej infraštruktúry prichádzajú aj dve podstatné zmeny vo filozofii medzinárodných vzťahov: po prvé, použitie „mäkkej moci“ získava prednosť pred používaním „tvrdej sily“, čiže verejná diplomacia má prioritu pred vojenskou operáciou; po druhé, informácia sa stáva jedným zo štyroch základných prostriedkov národnej moci.

Joseph S. Nye definoval pojem *mäkkej moci* ako "schopnosť získať to, čo chcete, príťažlivosťou skôr ako nátlakom alebo platením".⁹ Príťažlivosť jednej krajiny, národa, politiky, kultúry a hospodárstva sa dosahuje verejnou diplomaciou. Preto sa mäkká moc stáva kľúčovým pojmom v novom definovaní politiky verejnej diplomacie, ktorej cieľom je odteraz presvedčiť druhých, aby prijali a nasledovali normy a inštitúcie produkujúce želané správanie sa.

Josef S. Nye nechce, aby sa verejná diplomacia stotožňovala s propagandou: „Skeptici, ktorí pokladajú pojem *verejná diplomacia* iba za eufemizmus pre propagandu, nechápu, o čo ide. Propaganda ako verejná diplomacia je jednoznačne kontraproduktívna. Verejná diplomacia vôbec nie je iba kampaň vo vzťahoch s verejnosťou. Verejná diplomacia je o. i. budovanie dlhotrvajúcich vzťahov s verejnosťou, ktoré utvárajú priaznivé prostredie pre vládnu politiku.“¹⁰

Moc sa obyčajne definuje ako schopnosť získať to, čo chceme, t. j. zabezpečiť želané východiská. Teoretici medzinárodných vzťahov veľmi dávno spoznali tri druhy moci: vojenskú moc, ekonomickú moc a moc nad verejnou mienkou.¹¹ Až do informačnej revolúcie dominovala v medzinárodných vzťahoch vojenská a ekonomická moc: nanútiť svoju vôľu protivníkovi vojnou, t. j. silou - prípadne ekonomickou hegemoniou si nechať zaplatiť svoje záujmy.

Vojenská a ekonomická moc sa tradične definujú ako tvrdá moc (hard power). Vďaka rozvoju globálnej informačnej štruktúry sa informácia stala mäkkou mocou (soft power) silnejšou ako oceľ. Koncom dvadsiateho storočia sa informácia stala zbraňou na usporiadanie politických, hospodárskych, kultúrnych a spoločenských vzťahov na globálnej i regionálnych úrovniach a informačný priestor a média sa stali bojiskom.

⁹Josef S. Nye bol námestník ministra obrany USA, prezident US National Intelligence Council a je profesor medzinárodných vzťahov na Harvarde. Kľúčová je kniha Joseph S. Nye: ***Bound to lead: the changing nature of American power*** (New York: Basic Books, 1990.).

¹⁰Josef S. Nye, „New Public diplomacy“, 2010. (<http://www.project-syndicate.org/commentary/the-new-public-diplomacy> - prístup 23.8.2012.)

¹¹ E. H. Carr (19389). Pozri J. Nye: „Budúcnosť moči“ (Budúcnosť moci), Zagreb: MATE, 2012., str. 81.

Informačná revolúcia dramaticky mení spoločenskú, ekonomickú a politickú realitu. Informačný priestor sa stal globálne sieťovaným priestorom: komunikácia je globálna a takmer bezplatná.

Mäkká moc sa stala primárnym spôsobom, metódou dosahovania želaných výsledkov. Pretože komunikácia je globálna a takmer bezplatná, má viacero dôsledkov. Komunikácia sa stala nadnárodnou a tak ani politická moc v regionálnych i svetových rozmeroch nie je už rezervovaná iba pre veľkých. Ba dokonca politika už nie je rezervovaná pre štáty, pretože sa hlásia noví samostatní aktéri na medzinárodnej politickej scéne: počnúc médiami, mimovládnyimi organizáciami, nadnárodnými a medzinárodnými organizáciami až po filantropov.

Tieto procesy majú na medzinárodnej scéne niekoľko dôsledkov aj pre samotný charakter moci; J. Nye právom upozorňuje na dva vážne príznaky premeny (mäkkej) moci: transformáciu a rozšírenie (difúziu) moci.

Transformácia moci v medzinárodnom poriadku znamená posun od jedného k iným štátom: od USA k Rusku, Číne, Brazílii, Indii. Difúzia moci je zároveň jej disperzia (rozptýlenie) k neštátnym aktérom na domácej i medzinárodnej scéne. Podľa J. Nyea „Vo svete kyber-neistoty, založenom na informáciách, rozšírenie moci môže byť väčšou hrozbou ako prenos moci“.¹²

Doktrína verejnej diplomacie

Spôsob, akým si štáty zabezpečujú informačnú dominanciu v medzinárodných vzťahoch a v informačnom priestore, je verejná diplomacia. Verejná diplomacia má početné prostriedky: média, mimovládne organizácie, PR agentúry, agentúry prieskumu verejnej mienky, medzivládne organizácie, výmenu odborníkov, vedecké siete, programy pomoci, rozvojové programy, atď.

Doktrínou verejnej diplomacie je zabezpečiť moc spolu s inými a nie moc nad inými. Vychádza sa totiž z predpokladu, že v súčasnom svete nemožno dosiahnuť svoje ciele bez pomoci iných, ale práve v spoločenstve s inými. Následne treba zmeniť model verejnej diplomacie: prejsť od jednosmerných komunikácií k modelu dvojsmerného dialógu a voči inej verejnosti zaujať postoj ako k rovnoprávnym spolutvorcom významových pojmov a komunikácie.¹³

Preto sú podľa tejto doktríny kultúra, hodnoty a politika tri zdroje mäkkej moci, ktoré treba využiť a nahováraním, presvedčaním a priťahovaním získavať iné verejnosti a partnerov pre spoločné ciele.

Účinné použitie mäkkej moci uplatňujú niektoré krajiny v troch základných oblastiach: a) kultúra – v miere, v ktorej je prítlačlivá a prijateľná aj pre iných, b)

¹²J. Nye: „Information Revolution sand The Future of Power“ (<http://www.mi2g.com/cgi/mi2g/frameset.php?pageid=http%3A/www.mi2g.com/cgi/mi2g/press/020211.php> - prístup 15.11.2012.)

¹³ J. Nye „Budúcnosť moci“ (Budúcnosť moci) , str. 108.

politické hodnoty – ide o hodnoty, ktoré dominujú doma a sú prítlačivé aj pre zahraničie, c) zahraničná politika – keď ju aj iní vidia ako legitímnu a morálnu.¹⁴ Štáty a štátne politiky, ktoré chcú efektívne využívať mäkkú moc, musia zabezpečiť tri podmienky: 1) komunikovať s cieľovou stranou na aktívnom trhu ideí, 2) nahovoriť tretiu stranu, aby zmenila svoje stanoviská o nejakej politickej otázke, 3) zabezpečiť, aby nové stanovisko vplývalo na želané politické východisko.¹⁵

Posolstvom novej filozofie medzinárodných vzťahov je, aby veľké štáty prestali byť v 21. storočí vývozcami strachu a použitím mäkkej sily urobili posun k povzbudeniu optimizmu a nádeje.

„Politika v informačnom veku nie je iba o tom, koho armády vyhrajú, ale koho príbeh zvíťazí.“¹⁶

Hoci v teórii sa verejná diplomacia usiluje používať mäkkú moc s cieľom nastoliť dialóg, porozumenie a súdržnosť, prax má inú tvár. Presvedčovanie a získavanie je aj určitým spôsobom manipulácie najmä, ak tomu predchádza nadvláda a nadradenosť v informačnom priestore. Tvrdá a mäkká moc sa totiž rovnako môžu využiť pre dobré i zlé účely.

Štáty, ktoré sú úspešné v globálnom pláne, najmä také, ktoré si chcú zabezpečiť nadvládu a hegemoniu vo svete, sústavne plánujú svoje národné informačné stratégie. Krajiny, ktoré si osvojili národné informačné stratégie, rozvinuli doktríny informačných vojen, zabezpečili si potrebnú infraštruktúru na realizáciu informačných operácií, podriadili a zosúladiли svoje štátne, vojenské, mimovládne i hospodárske aktivity voči zahraničnej verejnosti – takéto štáty dnes dominujú a vládnu vo svete.

Informácia je zdrojom mäkkej moci, ale informácia sa stala aj zbraňou. Mäkká moc kontroluje informačný priestor a jej cieľom je riadiť verejnú mienku. V informačnej epoche mäkká moc víťazí: ten, kto dominuje vo verejnosti a kto kontroluje informačný priestor. Moc má štát (nemusí to byť však iba štát), ktorého príbeh víťazí. Informačný priestor sa stal kráľovstvom nadnárodných vzťahov, v ktorom sa konfrontujú rozliční aktéri: počnúc vládami a bankármi na jednom konci až po anonymných aktivistov a teroristov na druhom konci.

Dôsledkom takejto difúzie (mäkkej) moci je, že štáty už viac nekontrolujú, presnejšie, nemajú rozhodujúci dozor nad informačným priestorom, ani nad prostriedkami mäkkej moci. Zjavilo sa mnoho nových aktérov v informačnom priestore, ktorí pôsobia samostatne na národnom i medzinárodnom pláne. Niekedy sú títo noví aktéri partnermi, ale častejšie (alebo spravidla) sú to protivníci a nepriatelia štátu. Ich primárnym cieľom je disciplinovať štát podľa svojich predstáv tak, že sa spochybní dôveryhodnosť vlády a je rozhodnutí.

¹⁴ J. Nye „Budúcnosť moci“, str. 84.

¹⁵ J. Nye „Budúcnosť moci“, str. 97.

¹⁶ J. Nye: „Politics in an information age is not only about whose military wins but whose story wins“. BOSTON REVIEW, February/March 2005.

Konflikty v informačnom priestore sa vyvolávajú a vedú s cieľom, aby „vlastný výklad vyhral“. Cieľom vojny za dominanciu a nadradenosť vlastných informácií je prinútiť verejnosť prijímať rozhodnutia na vlastnú škodu. Tieto konflikty a vojny sa odohrávajú v sivej zóne, lebo je otázna legitimita, či už verejnej diplomacie, mediálnych operácií, informačných operácií alebo použitia informácie ako zbrane. O tomto probléme sa ani veľké sily, ani malé sily nedokázali dohodnúť, ani na národnej, ani na medzinárodnej úrovni.

Mäkká moc a/ alebo rozumná moc

Informačná revolúcia zmenila charakter moci: mäkká moc sa stala jedným z kľúčových nástrojov národnej moci už koncom 20. storočia. Neznamená to však, že sa (veľké) štáty zriekli tvrdej sily: vojenskej sily a hospodárskej moci. (Veľké) štáty simultánne využívajú tvrdú i mäkkú moc. Vzťahy na medzinárodnej scéne sa stali komplikovanejšie práve kvôli simultánnemu používaniu tvrdej i mäkkej moci. J. Nye obrazne popisuje tieto vzťahy ako šachovú hru na troch šachovniciach, simultánku v troch rôznych dimenziách.

Na prvej šachovnici sa odohráva klasická hra podľa pravidiel tvrdej moci a vojenskej sily. Tu majú prevahu veľké sily a dominujú vo vzťahu k ich konkurentom. Na druhej šachovnici platia pravidlá hospodárskej moci a ekonomické zákony nátlaku a moc (aj nevládnosť) je rovnoprávne rozdelená medzi veľkými (USA, EÚ a krajiny BRIC-u).

Na tretej šachovnici vládnu voľné pravidlá mäkkej moci: vojna sa vedie v informačnej doméne. Neplatia tu pravidlá fyzického sveta, ale virtuálnej skutočnosti. Vo virtuálnom svete sú aktéri anonymní, fyzická vzdialenosť je nemateriálna. Vedie sa informačná vojna, ktorej príznačné charakteristiky sú: nízka cena vstupu¹⁷, anonymnosť a asymetrickosť v zraniteľnosti. Malí (anonymní a málopočetní) aktéri sú schopní využiť tvrdú i mäkkú moc v kyberpriestore. A veľkí aktéri nemôžu odzbrojiť nepriateľa, okupovať jeho územie a ani účinne uplatniť stratégiu protiúderu v kyberpriestore.¹⁸

V informačnej doméne (cyber domain) sa strácajú rozdiely medzi mocou veľkých a malých aktérov: štátnych a neštátnych aktérov. Kyber doména nezvratne zväčšila difúziu moci v prospech neštátnych aktérov. Pritom (veľké) štáty predsa len našli odpoveď na zneužívanie mäkkej moci. Odpoveď spočíva v rozumnej moci (smart power): tvrdá a mäkká moc musia byť komplementárnymi súčasťami jednej účinnej stratégie. Rozumná moc je spojivom tvrdej moci nátlaku a mäkkej moci presvedčovania a priťahovania. Rozumná moc zdôrazňuje stratégie, ktorými sa veľké sily bránia pred hrozbami, ktoré prináša so sebou informačná revolúcia.

¹⁷ „... single virtual offense is almost costfree“ J. Nye: „Cyberpower“Harvard Kennedy School, Cambridge: 2010., str. 5.

¹⁸ Tézy sú prebraté z J. Nye „Cyber Power“.Harvard Kennedy School, Cambridge: 2010.

Strategické ciele mäkkej moci sú reálnou hrozbou pre malé krajiny

Informácia je zbraň. Zbraň sama o sebe nie je ani dobro, ani zlo, záleží na tom, na aké účely sa použije. Tak sa aj mäkká moc môže použiť na dobré i zlé účely. Malé krajiny sú vystavené úderom mäkkej moci, ktorých následky môžu byť zdrvivúcejšie, ako keby takéto údery boli namierené na veľké krajiny.

Prečo? Zdroje a sila mäkkej moci spočívajú v kultúre, hodnotách a politike toho, kto disponuje a používa mäkkú moc. Mäkká moc je efektívna vtedy, keď mení kultúru cieľovej spoločnosti, vplýva na hodnoty cieľového spoločenstva a politiku cieľového štátu.

Účinné uplatnenie mäkkej moci útočí na kultúru, hodnoty a politiku cieľovej verejnosti. Bezpečnosť a budúcnosť malých krajín je podmienená ochranou kultúrnej identity, národných hodnôt a právom samostatne rozhodovať o svojom osude. Kultúru každého národa určujú univerzálne hodnoty, ale aj rozdiely, ktoré ho robia osobitným. Kultúrny imperializmus potláča rozdiely a „produkuje“ globálnu kultúru. Dôsledok toho je, že sa kultúrna identita roztápa v masovej kultúre, ktorá sa produkuje v globálnom informačnom priestore.

Globalizácia je proces, ktorý sa odohráva simultánne s informačnou revolúciou. Globalizátori využívajú mäkkú moc na vnucovanie hodnôt globalizácie a potláčajú, ba odhadzujú univerzálne hodnoty západnej civilizácie. Zrážku týchto dvoch radov hodnôt – globalizácie a západnej civilizácie – popísal francúzsky filozof Jean Baudrillard¹⁹ ako proces prehodnocovania univerzálnych hodnôt, na ktorých sú vytvorené západná (európska) história a civilizácia: ľudské práva, sloboda, kultúra a demokracia.

Koncom 20. storočia globalizácia radikálne nanucovala malým národom a štátom nové hodnoty: technológiu, trh, cestovný ruch a informácie. Baudrillard verí, že globálne hodnoty sú ireverzibilné, nevratné a že univerzálne hodnoty sú na odchode. Súčasné spoločnosti žijú v rozkole týchto dvoch svetonázorov a malé krajiny sa ťažko môžu vzoprieť úderom a dominancii súčasných zahraničných technológií, trhov a informácií.

Informačná revolúcia a mäkká moc dramaticky menia kultúrnu, spoločenskú a politickú realitu. Potenciály, ktoré mäkká moc používa, sú početné: národné spravodajské služby, informačné agentúry, diplomacia, verejná diplomacia, programy výmeny, programy pomoci, programy vzdelávania a rad iných opatrení a riešení.

¹⁹Baudrillard, Jean. **Simulacijska i zbiljska**. (Simulácia a podstata) Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001. ; Baudrillard, Jean. *The Violence of the Global*.2003. (URL: www.ctheory.net/articles.aspx?id=385 - 18. rujna 2007).

Používanie mäkkej moci sa pohybuje v sivej zóne: legitimitu má síce prezentácia univerzálnych hodnôt kultúry, ale nie je legitímne ničenie národných odlišností. Mäkká moc si zabezpečila legitimitu pre presadzovanie „nových“ ľudských práv (slobodný pohyb ľudí, majetku, právo na prístup k informáciám a pod.), ale spravidla sa nevyužíva na presadzovanie univerzálnych hodnôt: osobnej a národnej slobody, pravdy a spravodlivosti.

Prinútiť vlády, aby súhlasili so želanými východiskami, presvedčiť verejnosť inde, aby sa nevzpierala rozhodnutiam, ktoré sa prijímajú na ich škodu - to všetko sa uskutočňuje pomocou manipulácie a dezinformácie. „Politické boje sa vedú o kreovanie a ničenie dôveryhodnosti“²⁰ vlády a jednotlivcov. Reputácia sa stala dôležitejšia ako kedykoľvek predtým a vytvára sa alebo sa ničí operáciami vplyvu.

Vlády bez dôveryhodnosti a jednotlivci bez vážnosti a dôstojnosti musia zmiznúť z verejného života alebo musia prísť na „želané výsledky“. Takéto úderý mäkkej moci znamenajú v malých krajinách hrozbu pre národnú sebaúctu, ohrozujú sebadôveru vlády a destabilizujú vieru v národné záujmy a ciele.

Operátori mäkkej moci môžu v malých krajinách dosiahnuť tieto ciele uplatnením informačných a mediálnych operácií. Skúsenosti a príklady z transformujúcich sa krajín na juhovýchode Európy sú dostatočným dôkazom toho, že na výmenu vládnych garnitúr a na eliminovanie „nespoľahlivých“ z politického života, stačia dve veci: kontrola (časti) médií a niekoľko desiatok miliónov eur na financovanie kompradorskej vrstvy.

Skúsenosti však hovoria, že v informačnom priestore malých krajín sa stretávajú a konfrontujú stratégie a rozličné záujmy. Štát a vláda nie sú jediné strany konfliktu. To znamená, že nikto a nie iba veľkí, ako sme už upozornili, nie si je istý výsledkom asymetrickej vojny v informačnom priestore.

Predvídateľné hrozby pre národnú bezpečnosť malých krajín

Spravodajské a bezpečnostné služby malých krajín budú sa aj v budúcnosti stretávať s doterajšími druhmi hrozieb:

- terorizmom
- organizovaným zločinom
- proliferáciou zbraní hromadného ničenia.

Nové informačné technológie umožnia v ešte väčšej miere nadnárodnú komunikáciu a spájanie zločineckých skupín. Jedinou odpoveďou na globalizáciu zločinnosti je partnerstvo, spolupráca a koordinované úsilie spravodajských a bezpečnostných služieb malých i veľkých krajín a tak možno potlačiť organizovaný zločin.

S rozvojom informačných technológií a s čoraz väčšou informatizáciou spoločnosti sa novou hrozbou stáva *kyberterorizmus*. Aj tento druh hrozieb je svojim charakterom nadnárodný. To znamená, že účinný odpor proti nemu spočíva v použití rozumnej moci a spoločnej stratégie, ktorý: a) vytvorí potrebnú infraštruktúru v

²⁰ J. Nye „Budúcnosť moci“, str. 103.

kyberpriestore kvôli odhaľovaniu kyberteroristov a b) bude definovať techniku a procedúru spolupráce v prípade kyber hrozieb a útokov.

Regionálne konflikty na európskom kontinente sú málo pravdepodobné, hoci nemožno ich úplne vylúčiť. Európske a euroatlantické integrácie znamenajú aj v tomto ohľade dostatočný ochranný dáždnik pre malé krajiny, pričom ich spravodajské a bezpečnostné služby môžu spolupracovať ako partneri, ale ťažko očakávať, že zohrajú väčšiu úlohu.

Hlavná úlohou týchto spravodajských a bezpečnostných služieb je odstraňovanie hrozieb zo strany mäkkej moci. Strategické využitie mäkkej moci s cieľom zabezpečiť „želané výsledky“ v ekonomike a politike a nekontrolované používanie mäkkej moci môže mať neželateľné a nebezpečné následky pre kultúrnu a národnú identitu malých krajín. Žiaľ, malé krajiny ešte nevyvinuli „rozumné“ stratégie, ako sa vzoprieť týmto hrozbám.

Procesy transformácie a difúzie mäkkej moci sú čoraz rýchlejšie, jej aktéri sú stále početnejší, organizačné formy sú rôznorodejšie, účinky jej pôsobenia sú nepredvídateľné. To je práve to, čo je a bude hlavnou výzvou pre spravodajské a bezpečnostné služby - hrozby, na ktoré nemôžu odpovedať so svojou terajšou organizáciou a právomocami.

Keď je toto hodnotenie presné, potom sa spravodajské a bezpečnostné služby musia „reštrukturalizovať“ – prispôbiť hrozbám, ktorým budú vystavené malé krajiny agresívnymi a nekontrolovanými útokmi mäkkej moci.

Treba vytvoriť nové organizačné formy, ktoré budú schopné neutralizovať zahraničné informačné a mediálne operácie v informačnom priestore malých krajín a ktoré budú brániť tento priestor pred dezinformáciami a falzifikátmi, ako aj chrániť dôveryhodnosť a reputáciu všetkých účastníkov v informačnom priestore.

Nie je problém rozpoznať hrozby, ale dôležité je zabezpečiť (právne) prostriedky na delegitimizovanie hrozieb, ktoré práve mäkká moc môže zneužiť proti malým krajinám. Inými slovami, prvým krokom je delegitimizovanie zneužívania (dez)informácii v informačnom priestore.

Druhý krok je vytvoriť novú infraštruktúru, ktorá môže odpovedať na ohrozenie národnej bezpečnosti „zvnútra“: obrana pred anonymnými aktérmi, kompradorskými skupinami a asymetrickými hrozbami.

Namiesto záveru

Všetky krajiny môžu byť vystavené hrozbám tvrdej moci (vojenskej sily a hospodárskemu nátlaku) i mäkkej moci. Spravodajské a bezpečnostné služby malých krajín musia rozvíjať partnerstvo a spoluprácu s druhými službami a krajinami, aby ochránili svoju krajinu pred hrozbami tvrdej moci: vojenských hrozieb a hospodárskych kríz. Do tejto spolupráce patrí aj spolupráca na regionálnej a medzinárodnej úrovni v boji proti kyberterorizmu, terorizmu, proliferácie, ako aj obchodovaniu s ľuďmi, drogami, zbraňami hromadného ničenia atď.

Spravodajské a bezpečnostné služby potrebujú spoluprácu s obdobnými službami partnerských krajín aj zoči-voči hrozbám mäkkej moci. Pričom v ochrane a prezentácii národnej a kultúrnej identity a v strážení informačného priestoru pred hrozbami a nelegálnymi operáciami, budú mať kľúčovú a rozhodujúcu úlohu spravodajské a bezpečnostné služby malých krajín – teda tie služby a inštitúcie, ktoré musia odpovedať na hrozby, ktorým sú vystavené malé krajiny na začiatku 21. storočia.

R. Lami: Spravodajská činnosť malej krajiny

RSDr. Roman Lami (1962) - Plk. v. v. absolvoval VPA v Bratislave (1986) a doktorandské štúdium v odbore: národná a medzinárodná bezpečnosť na AOS v L. Mikuláši (2010). Postgraduálne štúdium v odbore filozofia - história na VVPŠ v Bratislave (1990-1992). Absolvoval tiež kurzy venované bezpečnostnej problematike v Marshall Centre v NSR (1999) a na Národnej univerzite obrany v Číne (2005). V období 1993-2008 pôsobil na Ministerstve obrany SR v oblasti bezpečnostnej a obrannej politiky a ako spravodajský analytik vojenskej rozvedky. V súčasnosti je vedúcim Ústavu politických vied SEVŠ v Skalici.

Spravodajská činnosť je nástrojom bezpečnostnej politiky každej krajiny. Bez ohľadu na svoj význam a veľkosť sa štáty usilujú získavať relevantné informácie potrebné na realizáciu a obhajobu vlastných záujmov. Malá aj veľká krajina sa pohybuje v rovnakom bezpečnostnom prostredí, ktoré významne formuje proces globalizácie. Dochádza k zvyšovaniu vzájomnej previazanosti jednotlivých aktérov medzinárodných vzťahov a zvyšuje sa ich počet. Klesá význam národného štátu ako hlavného aktéra systému medzinárodných vzťahov a narastá význam transnacionálnych formálnych aj neformálnych subjektov politického, ekonomického a militantného charakteru (nadmárodné korporácie, mimovládne organizácie, medzinárodné teroristické skupiny a ďalšie). Technologický pokrok a zvyšovanie závislosti vyspelých štátov na informačných technológiách formuje civilizáciu tretej vlny a súčasne výrazne zvyšuje zraniteľnosť prostredníctvom narušenia informačných tokov. Mnohé štáty nedokážu držať krok so základnými globalizačnými trendmi a dostávajú sa na perifériu svetového vývoja. Tento proces sa stáva zdrojom napätia a konfliktov.

Postupne sa stierajú rozdiely medzi vnútornými a vonkajšími, vojenskými a nevojenskými hrozbami. Do popredia sa dostáva komplexný prístup k bezpečnosti, bezpečnostné prostredie je čoraz komplikovanejšie a menej rozpoznateľné, čo limituje možnosti jeho predikcie a definovania základných tendencií jeho ďalšieho vývoja vrátane identifikácie hrozieb.

Z poznávacieho hľadiska je bezpečnostné prostredie zložitou kombináciou nekonečného počtu známych aj neznámych, významných aj menej významných faktorov a vzťahov. Z tohto pohľadu sa aj spravodajská činnosť dostáva do novej a zložitejšej situácie – musí pôsobiť a orientovať sa v komplikovanejšom a komplexnejšom systéme vzťahov súčasného sveta. Spravodajské služby veľkej aj malej krajiny pôsobia v rovnakom prostredí, ale s odlišnými možnosťami. Zásadný rozdiel je v potenciáli, ktorý má malá krajina na poznávanie bezpečnostného prostredia. Menšie zdroje, finančné aj ľudské, menšie technologické predpoklady. Vzniká tu určitá bezpečnostná dilema medzi potrebami a možnosťami. Inými slovami poznávací potenciál je limitovaný vnútornými kapacitami, ale poznávacie potreby, nutnosť poznania je limitovaná vonkajším prostredím, je potenciálne nelimitovaná. Poznávací potenciál nemusí dosahovať potrebné možnosti.

Tento problém – potreby versus možnosti môžeme názorne vyjadriť v troch oblastiach: spektrum hrozieb, geografický rozsah záujmu a metódy poznávania. Pričom nejde o oddelené oblasti, ale tri vzájomne previazané aspekty jedného problému.

Spektrum hrozieb

Z hľadiska systémového fungovania bezpečnostnej politiky sú jej základom strategické dokumenty bezpečnostnej politiky. V prípade Slovenska je to bezpečnostná stratégia, ktorá je okrem iného aj východiskovou požiadavkou pre spravodajské služby, akým smerom majú orientovať svoju pozornosť. Tieto dokumenty bezpečnostnej politiky väčšiny krajín euroatlantického priestoru, veľkých aj malých, identifikujú do veľkej miery rovnaké hrozby. Terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, organizovaný zločin, zlyhávajúce štáty, regionálne konflikty, nelegálna migrácia a hrozby vyplývajúce z kybernetického priestoru. Sledovanie a odhaľovanie možných prejavov týchto hrozieb, najmä terorizmu, šírenia zbraní hromadného ničenia, problematiky kybernetického priestoru, ale aj ďalších po všetkých stránkach – od zdrojovej, cez získavanie informácií, až po ich vyhodnotenie a spracovanie je veľmi náročné. Každá hrozba vyžaduje špecifickú odbornosť a komplexné pokrytie všetkých aspektov jej problematiky. Súbežne s týmto problémom existuje problém podobný, a tým je pokrytie všetkých potrebných odborných oblastí spravodajského záujmu, ako je politika, ekonomika, energetika, výskum a vývoj nových technológií a pod. Predpoklad, že potreby poznania budú väčšie ako potenciál, je veľmi pravdepodobný

Geografický rozsah záujmu

Súčasťou podstaty globalizovaného sveta je výrazné zníženie geografických limitov. Udalosť na jednom konci sveta môže mať priame dopady na štát na konci opačnom, hoci medzi nimi nemusia byť žiadne priame vzťahy. Rovnako aj z hľadiska hrozieb, sú tieto hrozby väčšinou späté s určitou geografickou oblasťou. Napríklad zdroje hrozby terorizmu sa do veľkej miery nachádzajú vo vzdialených regiónoch, jazykovo, kultúrne, politicky veľmi odlišných. Schopnosť získavať relevantné informácie o tejto hrozbe je podmienená schopnosťou preniknúť do tohto po všetkých stránkach diametrálne odlišného prostredia. Len pre ilustráciu v Afganistane okrem dvoch najrozšírenejších jazykov (paštčiny a daríjčiny) jestvuje približne 50 ďalších. Aké sú reálne predpoklady získať nielen jazykovo, aj odborne a analyticky zdatných odborníkov nielen na Afganistan? Z pohľadu regionálnych konfliktov potrebujeme expertov na Líbyu, Sudán, Somálsko, Sýriu, Palestínu, Izrael, Irak, Dagestán a ďalšie. Toto široké zadanie nie je výmyslom, ale priamo vychádza z našej bezpečnostnej stratégie. Z tohto pohľadu na svete nie je región, ktorý by nebol predmetom nášho spravodajského záujmu. Aj v tomto smere je málo pravdepodobný predpoklad vybudovanie schopností pokrývať problematiku v celom požadovanom geografickom rozsahu.

Metódy poznávania

Informácie sú získavané z rôznych zdrojov a rôznymi metódami. Medzi základné spôsoby je zvyčajne zaradovaný OSINT – Open Source Intelligence, HUMINT – Human Intelligence, IMINT – Imagery Intelligence, SIGINT – Signal Intelligence a MASINT – Measurement and Signatures Intelligence. Spektrum metód je ale širšie. Zvyšovanie technologickej úrovne a prehĺbovanie poznania umožňuje zvyšovať úroveň už známych metód a súčasne aj vytvárať nové. V nedávnom období

to bol napríklad DOMEX - Document and Media Exploitation¹, ktorý sa venuje analýze získaných dokumentov protivníka.

Tento proces na jednej strane vytvára podmienky pre zvyšovanie kvality spravodajskej činnosti, ale súčasne zvyšuje nároky na materiálne aj ľudské zdroje. Uvedené metódy získavania informácií majú aj širšie súvislosti. Ich používanie znamená nielen dostupnosť potrebných technológií, zariadení a kompetentnej obsluhy, ale aj vybudovanie logistiky, výcvik a prípravu nových pracovníkov, existenciu vývojovej základne a pod. Každá z vyššie uvedených metód je špecifickou odbornosťou a vyžaduje odbornú základňu na vedeckej úrovni.

Možnosti malej krajiny

Pri aplikácii súčasnej bezpečnostnej stratégie Slovenskej republiky ako východiskového dokumentu bezpečnostnej politiky je oblasťou spravodajského záujmu globálne bezpečnostné prostredie, vrátane už spomínaného spektra hrozieb. Súčasne je však vysoko pravdepodobné, že efektívne informačné pokrytie v tomto rozsahu je prakticky nedosiahnuteľné. Poznávacie potreby sú podobné ako pre štáty väčšie a bohatšie, ale potenciál poznávania je menší a nemusí dosahovať potrebnú úroveň. Inými slovami, predpoklad nespoznania potrebného je potenciálne väčší. Taktiež z hľadiska poznávacích metód je legitímna otázka, či je správne usilovať sa o získavanie informácií všetkými dostupnými prostriedkami, alebo či si vymedziť len niektoré metódy, ktoré budú využívané a ďalej rozvíjané. Pri prístupe využívania všetkých dostupných metód (tzv. All Source Intelligence) existuje značné riziko, že štát nebude schopný tieto rozvíjať na potrebnej úrovni a dôjde k zaostávaniu niektorých, prípadne aj všetkých uvedených metód a informácie takto získavané nebudú mať požadovanú hodnotu. Nesúlad medzi požiadavkami a dostupnými zdrojmi nie je riešiteľný bez zmeny jednej strany v rámci tohto vzťahu. To znamená buď navýšenie na strane zdrojov (čo nemusí byť objektívne možné), alebo zúženie požiadaviek a explicitné prijatie istého rizika v dôsledku akceptácie neznalosti.

Uvedomenie si obmedzenosti poznania a priznanie si určitých limitov neznamená rezignáciu, ale reflektovanie reálnych možností a následné hľadanie možných riešení. Aké sú možnosti eliminácie limitov poznania?

Na prvom mieste to môže byť zámer zlepšiť schopnosti vo všetkých oblastiach na potrebnú úroveň. Tento zámer je ale z hľadiska prirodzene obmedzených zdrojov malej krajiny – finančných, ľudských, technologických – málo pravdepodobný.

Ďalšou možnosťou je stanovenie priorít a zúženie rozsahu spravodajskej činnosti. V oblasti spektra hrozieb, geografického rozsahu, používaných metód - a to buď v niektorých z týchto oblastí, alebo vo všetkých. Toto by mohlo byť uskutočnené na základe vymedzenia nosných hrozieb a geografických priestorov, ktorým bude prioritne venovaná pozornosť a stanú sa predmetom spravodajského záujmu. S týmto úzko súvisí aj rozhodnutie, ktoré metódy získavania informácií budú v tomto smere využívané a naďalej rozvíjané. Znamená to cieľovo orientované spravodajstvo – obsahovo aj geograficky a využívanie len niektorých metód

¹ Intelligence Community Directive, Number 302, Document and Media Exploitation, DNI 2007,
<http://www.fas.org/irp/dni/icd/icd-302.pdf>

získavania informácií. Neoddeliteľnou súčasťou tohto procesu je akceptovanie miery rizika, ktorá by mala byť explicitne vyjadrená, aby bola známa a mohla byť všeobecne akceptovaná. Podstatou tohto prístupu je priznanie si vlastných limitov, obmedzenosti poznania a jeho cielené zameranie do oblastí najvýznamnejších hrozieb s využitím vhodných a dostupných prostriedkov.

Ďalším prístupom, ktorý je obdobný, ale nie rovnaký, je špecializácia. O špecializácii môžeme hovoriť v rámci určitého spojeneckého zoskupenia, kde sa partneri dohodnú na rozdelení úloh a budú sa špecializovať len na určité oblasti, hrozby alebo používanie vybraných metód. Súčasťou tohto prístupu ale musí byť aj zdieľanie informácií. Zdieľanie informácií na národnej aj nadnárodnej úrovni je prístupom, ktorý vytvára predpoklady maximálneho využitia informačnej hodnoty získaných informácií. Uplatnenie tohto prístupu umožňuje využitie informácie všetkými relevantnými účastníkmi procesu spracovania informácií. „Spravodajské informácie sú cenné len vtedy, ak môžu byť zdieľané s užívateľom, ktorý ich potrebuje“². Slovensko sa v tejto oblasti správa tak, ako veľmi často - schizofrenicky. Ako členská krajina NATO sme odsúhlasili strategickú koncepciu, kde je okrem iného zámer „zlepšovať zdieľanie spravodajstva v rámci NATO s cieľom lepšieho predvídania a prevencie vzniku kríz“³. Na jednej strane sa Slovensko na nadnárodnej úrovni podieľa na zdieľaní informácií, ale na úrovni národnej túto schopnosť nemá a ani jej absenciu nerieši. Súčasný minister zahraničných vecí síce po svojom nástupe do funkcie povedal, že „roky ma hnevalo, že všetci sme napojení na jeden rozpočet, ale bola tu tendencia nedeliť sa o informácie, pravá ruka nevedela, čo robí ľavá.“⁴ Čo by mohol byť určitý náznak uvedomenia si problému, ako predpokladu jeho riešenia, ale bol to skôr výkrik do tmy. Realita je taká, že keď štúdia Národného bezpečnostného úradu z roku 2008 uvádza, že Slovensko je síce napojené na obdobné systémy NATO a EÚ, ale nemá vytvorený vlastný vnútorný systém umožňujúci zdieľanie informácií, tak informácia z NBÚ z októbra tohto roka hovorí že, „V súlade s Generálnym realizačným projektom nosnej siete na prenos utajovaných informácií bola realizovaná Analýza siete Govnet. Ostatné aktivity, boli vzhľadom na finančnú krízu dočasne pozastavené a presunuté do budúceho obdobia.“⁵ Zdieľanie informácií ale nie je možné bez jeho technologického zabezpečenia. Takže na jednej strane prijímame dokumenty o nutnosti a význame zdieľania informácií, na strane druhej ale nezdieľame, zdieľať nebudeme a vlastne to ani nevnímame ako problém.

Neschopnosť nájsť odpoveď na všetky otázky je prirodzená. Malá krajina by si mala uvedomiť svoje prirodzené limity, ujasniť si svoje reálne spôsobilosti a rozhodnúť sa o svojich prioritách. Spravodajské úsilie môže byť zamerané len do toľkých oblastí, koľko je štát schopný relevantne pokryť. Kvalitné a efektívne spravodajstvo je východiskom pre zaistenie bezpečnosti krajiny a tvorby podmienok na realizáciu vlastných záujmov. Z hľadiska spravodajskej činnosti je v prípade Slovenska preto potrebné upozorniť ešte na dva problémy.

² Intelligence Information: Need-to-Know vs. Need-to-Share, Congressional Research Service 5, <http://www.fas.org/sgp/crs/intel/R41848.pdf>

³ Strategická koncepcia NATO 2010

⁴ <http://www.sme.sk/c/6343718/lajcak-uz-ziadna-propaganda.html#ixzz1sWZgSeeV>

⁵ NBÚ Č.: 4869/2012/KÚ/OMK-004

Politická úroveň riadenia spravodajskej činnosti je nekompetentná. Dokazuje to situácia v kauze odpočúvania v nedávnom období, ale aj nepochopenie tzv. plynovej krízy z roku 2009 ako príkladu zlyhania spravodajských služieb a následného prijatia opatrení. Politické elity vidia význam spravodajských služieb najmä z hľadiska realizácie ich momentálnych politických záujmov. Nie je tu zodpovedný záujem vidieť význam spravodajských služieb ako jedného zo základných a východiskových nástrojov bezpečnostnej politiky štátu.

Druhou oblasťou je problematika spravodajstva, ako osobitej odbornej a vedeckej disciplíny. Pravdepodobne u nás nie je žiadna iná oblasť ľudskej činnosti, ktorá nemá žiadne odborné ukotvenie. Spravodajské služby sú uzatvorené do seba, vytvorili si vlastný svet podľa možností s minimom presahov so svetom okolitým. Nemáme žiadne inštitúcie, ktoré by sa venovali skúmaniu, rozvoju, teoretickým otázkam spravodajstva, sledovali nové trendy a podobne. Ako môže na počiatku 21. storočia fungovať niečo len na základe pragmatických skúseností, bez nezávislej spätnej väzby, bez vedy a výskumu? Potrebujeme „desecretizovať“ – odtajniť a odtabuizovať spravodajstvo ako oblasť ľudskej činnosti, ako predmet odborného a vedeckého výskumu, samozrejme pri zachovaní nutného a potrebného utajenia obsahu.

Záver

Základná otázka znie, či malá krajina s limitovanými kapacitami, môže uskutočňovať plnohodnotnú spravodajskú činnosť v celom rozsahu. V prípade, že naša odpoveď je negatívna, je potrebné hľadať nové prístupy. Je veľmi pravdepodobné, že možné riešenia budú mimo rámec zaužívaných postupov a niektoré cesty budú slepé. Naš svet je však výrazne odlišný od sveta minulého, a preto aj prístupy k jeho reflexii je potrebné prispôbovať súčasnosti a hľadať nové cesty, aj za cenu možných omylov

J. Schneider: Role architektury systému zpravodajských služeb

Jan Schneider (1955) – Signatár CHARTY 77. V roku 1993 získal Cambridge Certificate in Religious Studies. Pôsobil na rozličných postoch v kontrarozviedke (1990-1996). V období 1996-2000 bol riaditeľom Kancelárie rady vlády ČR pre spravodajskú činnosť. Potom bol zástupcom riaditeľa Bezpečnostného odboru Ministerstva vnútra ČR. V rokoch 2000-2005 bol príslušníkom Policajného zboru ČR. V súčasnosti je nezávislým konzultantom pre bezpečnostnú a spravodajskú problematiku. Známy je svojou aktuálnou publicistickou činnosťou z tejto oblasti.

Něco skeptického na úvod

Musím se přiznat, že při promýšlení tohoto tématu mě dotíravě zlobila trochu jedovatá otázka: A dá se vůbec čestně říci, že nějaká zpravodajská služba někdy naplnila svůj potenciál a správně a včas předzvěděla nějakou hrozbu nebo přímo krizi? A jestli ano, bylo to k něčemu?

Nicméně, vrátím se zpět k tématu, protože problematika interakcí mezi zpravodajskými službami a vládou není dnes na programu. Zmínil jsem ji jenom pro ilustraci, že bychom se mohli zabývat ještě mnohem depresivnějším tématem.

Od chvíle, co jsem začal promýšlet toto téma, jsem se nemohl zbavit pocitu, že potenciál zpravodajců z malých zemí je paradoxně o něco větší. Možná to je výsledek určité empirické znalosti, že mnoho dobrých věcí funguje v malém měřítku, kdežto ve velkém nikoliv. Tento dojem však nelze upřesnit bez dalšího objasnění použitých *pojmu* a probíhajících *procesů*.

Hrozba, riziko, krize

Hrozba je obecně cokoliv, co nahání obavy, strach či hrůzu. Pro náš účel je to jev, který má potenciální schopnost poškodit zájmy a hodnoty chráněné státem. *Riziko* vyjadřuje pravděpodobnosť nebezpečí, že vznikne událosť, ktorou považujeme z bezpečnostného hľadiska za nežádúci. Míru rizika ovlivňuje na jedné straně připravenost hrozbám čelit, a na druhé straně intence protivníkových záměrů, která však zdaleka nemusí být v souladu s jeho možnostmi! *Krizí* je okamžik, kdy byla uplatněna hrozba. Je to moment vychýlení z nerovnováhy, obrat ve vývoji, vyvrcholení rozporu protikladných sil.

Malá a velká země

Malá či velká země? Je více způsobů, jak mezi nimi rozlišit, například:

- * podle klasických geografických a demografických kritérií;
- * podle toho, jak moc ingeruje do života obyvatel (zde i velký stát může být příjemně malým, ale i naopak);
- * podle ekonomické výkonnosti (což je významné, nikoliv však jediné kritérium, od něhož se odvíjí výše výdajů na zpravodajskou činnost);
- * podle míry ambicí (zde můžeme ilustrativně použít citát Svatopluka Čecha „Sláb jenom ten, kdo ztratil v sebe víru, a malý ten, kdo zná jen malý cíl!“);

* podle toho, zda má země přátele, nebo jen zájmy (podle bonmotu „Spojené státy nemají přátele, Spojené státy mají jen zájmy“). Toto je pro naše účely velmi zajímavé hledisko.

Ve skutečnosti všechny země mají a hájí své zájmy. Malé země mají především zájem odolat hrozbám, odvíjejícím se od jejich okolí, a tudíž mají existenciální charakter. Malé země své zájmy zajišťují zejména pomocí přátel, s nimiž *hledají existující společné zájmy*. Velké země své zájmy zajišťují samy, svou fyzickou silou a/nebo „měkkým“ vlivem (soft power), tedy vývozem své kultury, politických idejí, ekonomických výhod. Lze říci, že velké státy *vytvářejí a vyvázejí své zájmy*. Hrozby pro ně nemají existenciální charakter, ale napadají jejich zájmy.

Zpravodajská architektura

A zde jsme již u okolností, předurčujících konkrétní podobu architektury zpravodajského systému konkrétní země a charakteru jednotlivých zpravodajských složek. Tyto okolnosti nejsou jediné a nejsou fatální, dovoluji si však tvrdit, že jsou významné.

Malé země tedy skutečně budou *ve většině případů* mít méně obyvatel, nebudou příliš rozlehle, nebudou velkými hráči ve světové ekonomice, nebudou trpět přílišným megalomanstvím, ani nebudou mít agresivní či dokonce imperiální choutky. Jejich zdroje na zpravodajskou činnost budou značně omezené. Jejich zpravodajské aktivity bude primárně zaměřené na obranu proti existenciálním hrozbám. Počet zpravodajských subjektů bude nevelký, architektura zpravodajského systému bude spíše goticky štíhlá, bude mít dobrou charakteristiku z hlediska úkolování, koordinace, kontroly i hodnoty analytických výstupů.

Menší zpravodajský systém s méně zdroji bude zaměřen cíleněji, spíše bodově, bude mít problém se správností tohoto zaměření, bude se více věnovat humintu, bude mít snad i do jisté míry menší riziko úniku informací a infiltrace.

Velké země budou naopak *ve většině případů* opravdu početnější obyvatelstvem, rozsáhlejší rozlohou, viditelnější ve světové ekonomice, budou mít občas pocit, že by si na úkor sousedů mohli vyřešit pocit stísněnějšího životního prostoru, budou asertivněji zajišťovat své energetické a surovinové potřeby. Jejich zdroje na zpravodajské aktivity budou reflektovat jejich ofenzivní zaměření, budou do jisté míry kalkulovány jako investice. Jejich zpravodajský systém bude z principu spíše košatě barokní, bude obsahovat množství zpravodajských subjektů. Ty budou ovšem chtě-nechtě tvořit konkurenční prostředí. Boj o rozpočet udělá někdy ze zpravodajských služeb jednoho státu nepřátele. Budou vůči sobě postupovat často usilovněji, než vůči zpravodajcům nepřátelského státu. Těch si naopak budou považovat a budou vyzdvihovat jejich um a význam, neboť to bude nevýratný argument pro posílení jejich rozpočtu. Nebudou se zříkat ani zkresleného informování o světě, budou-li to z nějakých důvodů považovat za vhodné.

Větší zpravodajský systém bude lépe vybaven, bude mít větší zásobárnu lidských zdrojů, bude mít ale i větší tendenci být zaměřen technicky, bude šířeji (globálně) zaměřen, bude mít tedy více informací (až jimi bude zahlcen), bude mít

více problémů vybrat informace důležité. Bude i napadnutelnější (infiltrace). Snadněji se stane i vnitropolitickým aktérem, což negativně ovlivní jeho činnost i výstupy.

Zpravodajský proces

U všech zemí může dojít k významnému ovlivnění vyhodnocení rizik politickými zájmy. Čím větší země (ve smyslu dříve uvedené charakteristiky), tím větší slovo a vliv budou mít zájmy vojensko-průmyslového komplexu. O tom prorocky promluvil ve své poslední prezidentské řeči v roce 1961 Dwight Eisenhower: „Musíme střežit, aby nedošlo k nabytí neoprávněnému vlivu vojensko-průmyslovým komplexem, ať už získaného záměrně či bezděčně. Možnost katastrofálního vzestupu moci ve špatných rukou existuje a bude přetrvávat. Nesmíme nikdy dovolit, aby tíha této kombinace ohrozila naše svobody a demokratické procesy.“

Analytika služeb malých zemí bude výkonnější, protože jejich zaměření vychází z všeobecně sdílených pocitů a hodnot. Na charakteru existenciální hrozby se politici lépe shodnou, než na charakteru geopolitických zájmů velkých zemí. Čím větší služba, tím větší nebezpečí skupinového myšlení (zejména ovlivňují-li službu mocenské ambice vedení státu).

V obou případech pak má velký vliv společenská kultura, respekt k disentním stanoviskům, odvaha slyšet špatné zprávy, umění personálních paradoxů apod.

Předvídání je závěrečná, v určitých systémech opomíjená či dokonce potlačená fáze zpravodajského cyklu. Jsou ale též systémy, kde se od zpracovatelů „hrubé zpravodajské produkce“ přímo předpokládá nejen předvídání, ale i návrhy opatření a odhady následných reakcí, neboli propočítání možných variant vývoje na několik tahů dopředu. Prognóza rozhodně není věštění, ale ani prostá indikace již jsoucího. Předvídání, mluvíme-li o něm v souvislosti s činností zpravodajských služeb, je špičkový intelektuální výkon, nepostrádající ani intuici.

Závěr – fatalita vítězného ryku

Jak vyhodnotit onen *potenciál* zpravodajských služeb malých a velkých zemí? Je možno ho chápat pasivně jako schopnost, citlivost či kapacitu. Dynamičtěji pak jako akceschopnost či pružnost, nikoliv však agresivitu. Podstatnou jeho vlastností je totiž určitá kultivovanost, vycházející z historické zkušenosti. Ta se nerozlučně pojí s nezátížeností, nepředpojatostí, nepředsudečností – protože tyto vlastnosti podmiňují onen skutečný, kultivovaný, důstojný a suverénní zpravodajský potenciál.

Velké země nemají přátele, ale zájmy. Věnují se proto „vytváření situací“, tedy ofenzivě, manipulaci, neboli „aktivním opatřením“, a to v širším, až globálním měřítku. Často se tím ta ofenzíva rozmělní a oslabí, protože nemá porozumění pro konkrétní prostor.

Curzio Malaparte ve své knize o osvobození Itálie spojeneckými vojsky za druhé světové války použil jako motto 25 století starý citát z Aischylova dramatu Agamemnon: „Budou-li vítězové mít v účtě chrámy a bohy poražených, zachrání se.“ Přiznám se, že mě čtvrt století tento výrok provokoval. Pochopil jsem ho až když američtí vojáci začali rozebírat Ištarinu bránu, poté, co „přinesli do Iráku svobodu“.

A tak malé země implicitně počítají s porážkou, což u velkých zemí je kalkulace většinou asi nemyslitelná, ne-li přímo nepřípustná (to je ona „fatalita vítězného ryku“). A ty chytré země plánují svou činnost i na „den poté“. Proto mají šanci přežít.

J. Čarnogurský: Spravodajské služby malých štátov

***JUDr. Ján Čarnogurský (1944)** - Vyštudoval právo na Karlovej univerzite v Prahe. Pracoval ako advokát v Bratislave a stal sa známym ako zástupca náboženských aktivistov a politických disidentov, za čo ho vylúčili z advokácie. Bol lídrom Hnutia za občiansku slobodu a najvýraznejším predstaviteľom politického disentu na Slovensku. Vydával samizdatový časopis Bratislavské listy, v auguste 1989 bol zatknutý a obvinený z rozvracania republiky. Po páde komunizmu bol prvým podpredsedom federálnej vlády, predsedom vlády SR, neskôr ministrom spravodlivosti. Od roku 1990 do roku 2000 bol predsedom KDH. Je členom Valdajského klubu, v ktorom sa schádzajú špecialisti na Ruskú federáciu z popredných svetových inštitúcií*

Téma by sa dala odbaviť jednoduchým vzorcom, že aj malé štáty potrebujú spravodajské služby, ale rozsah ich záujmov je menší ako u veľkých štátov, taktiež rozpočet na spravodajské služby môže byť iba menší ako u veľkých štátov a spravodajské služby malých štátov sú úmerné rozpočtu malých štátov na spravodajskú službu v porovnaní s rozpočtom veľkých štátov. Tak jednoduché to však nie. Prvá zásada platí, že aj malé štáty potrebujú spravodajskú službu. Potrebujú udržiavať určitú kontrašpionáž, pretože ich územie spravidla bude predmetom záujmu spravodajských služieb iných štátov, či veľkých alebo aj menších, ale susediacich s malými štátmi. Slovensko patrí do kategórie malých štátov, ale má svoju Slovenskú informačnú službu, má osobitný zákon o Slovenskej informačnej službe a v štátnom rozpočte má osobitnú kapitolu pre Slovenskú informačnú službu. Ako advokát zastupujem v súčasnosti žalujúcu stranu proti SIS v civilnom spore. Do slovenských dejín sa SIS zapísala neslávne, keď mala významný podiel na únose slovenského občana do zahraničia a takýmto spôsobom sa zamiešala do vnútropolitického zápasu na Slovensku. To je však extrémny a negatívny príklad pôsobnosti tajnej služby v malom štáte.

Studená vojna vytvárala mimoriadne a dá sa povedať, že priaznivé podmienky pre budovanie a pôsobnosť tajných služieb. Československo taktiež nebolo veľkým štátom, ale malo veľmi účinnú tajnú službu. Známy je prípad preniknutie agenta K. Minaříka do redakcie Rádia Slobodná Európa. Ešte závažnejší bol agent K. Köcher, ktorý pôsobil vo Washingtone, výsledky jeho pôsobenia dodnes nie sú celkom známe, ale o význame jeho práce svedčí, že po odhalení americkou FBI bol vymenený v rámci výmeny agentov v Berlíne na moste cez Sprévu. Zdá sa že ďaleko najvýznamnejším agentom Československa bol agent A 54. Bol to nemecký vyšší dôstojník, ktorý sa ešte pred vypuknutím vojny ponúkol Československu na podávanie informačných správ a tieto podával takmer po celú vojnu. Jeho správy poskytovala československá emigrantská vláda v Londýne ďalej spojencom a správy mali strategický význam. Agent A 54 mal nepochybne svoje dôvody, keď ponúkol služby Československu a nie niektorej veľkej krajine.

Ako prvý podpredseda vlády ČSSR/ČSFR aj neskôr ako predseda vlády Slovenskej republiky som dostával na stôl spravodajské správy tajnej služby. Mój celkový dojem bol, že správy boli pre mňa sklamaním. Zaujímavých jednotlivých zistení v správach bolo pomerne málo, čo je pochopiteľné, pretože dôležité jednotlivé správy sa nevyskytujú často. Pravidelné správy sa vyznačovali tým, že sa snažili zasadiť aj menej významné jednotlivé zistenia do akéhosi všeobecného rámca

štátnej politiky. Tam išli väčšinou výrazne vedľa. Zaradenie správ do celkového rámca štátnej politiky by si vyžadovalo analytika, ktorý vie odhadnúť nie iba dôležitosť správy, ale aj jej význam pre štátnu politiku. To by vyžadovalo politológa na vcelku vysokej úrovni. Taký analytik v spravodajskej službe spravidla nebol, v každom prípade bol politicky menej rozhladený než príjemca správy – predseda a podpredsedovia vlády, predseda parlamentu, prezident, ktorí majú všetci za sebou dlhú politickú skúsenosť a len tak ich niektoré detailné zistenie či tvrdenie neprekvapí. Dokonca ani šéf spravodajskej služby, ktorý podpisuje hlásenie, ktoré ide na stôl najvyšším štátnym funkcionárom, nemá dostatočný politický rozhľad a podpíše hlásenie, ktoré je niekedy až smiešne. Ako príklad uvediem hlásenie o existencii takzvanej „skupinky“, ktorá z úzadia významným spôsobom zasahuje do slovenskej politiky. Takéto hlásenie bolo na úrovni konšpiračných teórií.

Osobitným problémom v menších štátoch bývalého komunistického bloku je stabilita obsadenia najmä vyšších stupňov spravodajskej služby. Na Slovensku sa riaditeľ Slovenskej informačnej služby mení vždy po voľbách, pretože nová vláda, ak to nie je rovnaká ako predchádzajúca, dosadzuje za šéfa tajnej služby svojho človeka. Ten si potom nepochybne dosadzuje svojich ľudí na nižšie stupne riadenia, takže v tajných službách malých štátov bývalých komunistických krajín nie sú podmienky na funkčný rast na základe získavania dlhodobějších skúsenosti najmä vyšších funkcionárov. Zatiaľ sa na Slovensku, ale predpokladám, že sa to týka viacerých bývalých komunistických štátov, nevypestoval zmysel pre službu štátu, ktorá presahuje každú politickú príslušnosť v rámci demokratických strán pôsobiacich v štáte.

Spravodajské služby malých štátov majú v porovnaní so službami veľkých štátov osobitnú výhodu, že v zahraničí nie sú natoľko podozrivé ako tajné služby, presnejšie pracovníci tajných služieb veľkých štátov. Pracovníka komerčnej firmy alebo dokonca aj vyslanectva malého štátu v zahraničí prijímajú s väčšou otvorenosťou, pretože menej predpokladajú, že by si malý štát mohol vydržiavať tajnú službu, ktorá by mohla pôsobiť aj v inej krajine. Ale malé štáty sú spravidla v spravodajskej aliancii s niektorým veľkým štátom alebo veľkými štátmi a svoje spravodajské poznatky poskytujú veľkým štátom. Získať dôveru spravodajsky zaujímavého človeka v zahraničí trvá roky a niekedy až desaťročia. Po získaní dôvery spravodajsky zaujímavého človeka v zahraničí však možno získať poznatky, ktoré sú dôležité aj pre veľké štáty. Tajná služba bývalého Československa za desaťročia svojho pôsobenia získala zaujímavé kanály napríklad v arabských krajinách. Po páde komunizmu tieto spravodajské kanály spravidla fungovali ďalej a spravodajskí dôstojníci, ktorí v nich pôsobili, vnímali svoju službu ako službu štátu a zmenu politického režimu chceli vnímať len ako výmenu kulís. Tak sa podarilo získať zaujímavé poznatky, ktoré tento raz plynuli nie do Moskvy, ale do Paríža, Londýna či Washingtona. Práve tieto západné krajiny mali záujem, aby spravodajské služby fungovali ďalej. Spravodajská služba bývalého Československa formálne spadala pod Štátnu bezpečnosť. Spravodajskí dôstojníci boli dôstojníkmi Štátnej bezpečnosti. Všeobecné výzvy na vyčistenie bezpečnostného aparátu od príslušníkov bývalej Štátnej bezpečnosti vnímali aj títo zahraniční spojenci zle. Nemali však natoľko vplyv na vnútornú politiku Slovenska či Českej republiky, aby ich mohli zastaviť. Keď po viacerých vlnách čistiek vo vnútri tajnej služby Slovenskej republiky, ale pravdepodobne aj Českej, došlo ku prepusteniu týchto spravodajských dôstojníkov, spravodajská kapacita Slovenska sa radikálne znížila. Zo Slovenskej

informačnej služby vyhodili dôstojníkov, ktorí mali výborné kontakty v arabských krajinách a príliv informácií z týchto kontaktov jednoducho zanikol. Prijatie nových spravodajských pracovníkov bolo iba byrokratickým opatrením, pretože takmer žiadne spravodajské informácie neboli schopní priniesť. Vyhadzovanie dlhodobých spravodajských pracovníkov z tajnej služby ohrozuje utajenie informácií, pretože takíto ľudia môžu mať tendenciu, nazvime to z pomsty, odovzdať informácie nepovolaným. Aj keby to neurobili, umelé zásahy do domácej tajnej služby znižujú jej vierohodnosť v zahraničí a cudzí občan, ktorý by i azda bol ochotný poskytovať informácie tajnej službe malého štátu, dvakrát si to rozmyslí, pretože nebude mať istotu, či sa k jeho menu nedostanú nepovolani a neprezeradia ho jeho domácomu štátu. Tento problém sa prejavil aj v súvislosti s prijatím zákona o Ústave pamäti národa a plošným odhaľovaním agentov Štátnej bezpečnosti, medzi ktorých patrili aj zahraniční občania, podávajúci informácie pôvodne komunistickému Československu a po novembrových zmenách demokratickému Slovensku či Českej republike s vysokým stupňom spravodajskej dôležitosti.

Politické zmeny v štáte a ich vplyv v posune záujmu spravodajskej služby sú osobitnou kapitolou. Spravodajské agentúry dolu spravidla nemajú rozhľad, ktorý by dokázal tieto zmeny vyhodnotiť. O problémy analýzy získaných poznatkov a ich posune vyššie som už hovoril. Po nástupe do federálnej vlády Československa v decembri 1989 ako prvý podpredseda vlády som dostával každé ráno na stôl spravodajské informácie a niekedy boli až komické. Dostal som napríklad spravodajskú informáciu o sebe, ako som vystúpil asi dva dni predtým na niektorom stretnutí s občanmi na Slovensku. Alebo som dostal informáciu asi dva dni pred záverečným kolom rokovaní o obsadení biskupských stolcov, ktorých kandidátov bude navrhovať Vatikán za biskupov. Pre porovnanie, keď časom preniknú na verejnosť spravodajské analýzy CIA o situácii v niektorých štátoch alebo v celých oblastiach, tieto analýzy sú písané na najvyššej vedeckej úrovni. Takú úroveň spravodajská služba v malých štátoch nemôže dosiahnuť pravdepodobne pre nedostatok prostriedkov. Napriek tomu sa javí ako žiaduce, aby vyššie stupne spravodajskej služby boli obsadzované ľuďmi, ktorí majú za sebou odbornú publicistickú činnosť v politologickej oblasti. Aj počas pôsobenia v spravodajskej službe by asi vyšší funkcionári mohli pokračovať v publicistickej činnosti, pretože tá je najlepším meradlom a ukazovateľom odbornej úrovne autora pre vyhodnocovanie informácií s politickým charakterom. Používanie pseudonymu a predbežná kontrola textu určeného na publikáciu by mohla byť dostatočnou zárukou, aby neprenikli na verejnosť nežiaduce informácie.

M. Žitný: Čierne labute nielen spravodajských služieb

Milan Žitný (1952) - Novinár a publicista na voľnej nohe, venuje sa hlavne témam bezpečnosti, spravodajských služieb, organizovaného zločinu. Bol podpredsedom tzv. Nezávislej komisie (1992), zriadenej zákonom č.451/91 Zb. (tzv. lustračný). Pôsobil v Rádiu Slobodná Európa, publikoval v mnohých domácich i zahraničných médiách (Respekt, Prostor, East European Reporter, Europäische Rundschau, Der Standard, Týden, Domino efekt a d.), spolupracuje s viacerými mimovládnyimi organizáciami (Transparency international, IVO, Pontis, Člověk v tísni, Člověk v ohrození a d.).

Pri úvahách o téme tohto sympózia mi zlomyseľný vnútorný hlas stále predhadzoval otázku, či vôbec môže existovať potenciál spravodajských služieb malých krajín predvídať krízy a ohrozenia, aby mal právo byť nosnou líniou v príspevku do diskusie. Druhý hlas mi naopak pripomínal slová môjho niekdajšieho profesora matematiky, že dopracovať sa k riešeniu úlohy sa často dá len pomocou negatívnych príkladov. A to aj vtedy, ak téma je na prvý pohľad provokatívna, schopná vyvolať silné očakávania jednoduchých riešení, atraktívnych podnetov, analýz, alebo systémových návodov, "ako na to ísť". Obávam sa však, že v takom prípade by sme vyriešili jeden z najtrvalejších hlavolamov v živote spravodajských služieb a ľudskej civilizácie vôbec, nielen služieb malých krajín. Neodbytné sa mi totiž pred očami vynárajú rôzne príklady, ktoré minimálne relativizujú pozitívnu implikáciu, skrývajúcu sa v zadanej téme. Že totiž spravodajské služby malých krajín môžu mať okrem svojej formálnej existencie aj schopnosť dostatočne účinne a včas predvídať hrozby a ohrozenia. Toreticky áno. Len tu prítomné dámy a páni, ľudia od druhého najstaršieho remesla, môžu vyvrátiť alebo potvrdiť skutočnosť, že existujú aj také príklady, len nie je vhodné o nich hovoriť na verejnosti.

Téma sympózia neobsahuje - možno zámerne - užšiu definíciu pojmu "malá krajina". V takejto režimovo neurčitej polohe môžeme potom medzi malé krajiny zaradiť nielen napríklad Slovensko s jeho pluralitným politickým systémom, ale i totalitnú Kubu. Castrova diktatúra má v danej téme jasno - neexistuje nikto a nič, čo by nebolo pod kontrolou. Takéto "predvídanie" udalostí má potom silu nevyvrátiteľného faktu. Môžeme preto povedať, že aj malé krajiny disponujú veľmi výkonnými nástrojmi na udržanie sociálneho mieru, politickej stability a vysokej miery vnútornej i vonkajšej bezpečnosti? Nepochybne odpoveď znie: áno, ale predpokladám, že kubánskym smerom sa naše úvahy uberať nemajú, tému by sme vyčerpali jednou vetou či jediným slovom. To ma vedie logicky k bodu, kde sa musíme zamýšľať nad mierou schopností a možností predvídať hrozby kýmkoľvek, nielen spravodajskými službami malých krajín, akou je Slovensko a iné, ešte menšie štátne útvary. Pritom mi, idúc myšlienkami naznačeným smerom, napadá ešte - v odľahčenej rovine - aj Vatikán. Aj tam majú potenciál predvídania hrozieb na veľmi vysokej úrovni - ako inak by tento štátik dokázal byť taký vplyvný a úspešný v medzinárodných politických vodách po toľko stáročí? Jeho rozsiahlu informačnú a vplyvovú agentúru mu môže ticho závidieť každá svetová veľmoc, ktorá musí vynakladať obrovské finančné a materiálne prostriedky na moderné technológie, odpočúvacie centrály, rôzne „echelony“, bezpilotové lietadlá a satelity na orbite, pričom vláda je permanentne vystavená kritike politickej opozície pre hazardné mrhanie peňazí daňových poplatníkov. A vláda môže zaplatiť aj najlepšie mozgy v krajine, ešte stále nebude môcť konkurovať efektívnosti - čiže pomeru nákladov a

ziskov - veľkej služby maličkého štátu, stmelenej jednoduchou a atraktívnou ideou. V danom kontexte je jedno, či ide o službu Bohu alebo len cirkvi, pretože v konečnom dôsledku len výsledok sa ráta. Predvídať a eliminovať katastrofy je tam predsa službou vyššiemu princípu.

Často počúvame, že bezpečnosť malých krajín v solitérnom postavení je problematická vec, a preto bude vždy závislá od spojenectva so silnejšími partnermi, v spoločenstve krajín s rovnakým politickým režimom, kde zdieľa nielen spoločné hodnoty, ale i klasifikované informácie. Mohli by sme s tým súhlasiť - a hneď môžeme ísť spokojne do vedľajšej miestosti na obložené chlebičky. Lenže spojenectvo a zdieľanie informácií je nielen o ich prijímaní, ale aj o poskytovaní. A každá krajina, každá spravodajská služba, má čosi, čomu môžeme vraviť "rodinné striebro", ktoré sa nedáva nikdy z rúk. Takže aj vzájomná dôvera a ústretovosť majú svoje limity, a tie zasa môžu ovplyvňovať aj potenciál predvídať bezpečnostné riziká. Tieto limity dôvery navyše ešte existujú aj medzi spravodajskými a bezpečnostnými útvarmi vnútri štátu. Nepochybujem, že všetci tu poznáme mnoho konkrétnych príkladov. A je nám jasné, že na problémy je tam už teraz zarobené.

Odpoveď na otázku, aký je potenciál spravodajských služieb predvídať ohrozenia, je preto nejednoznačná. A platí to aj pre služby veľkých krajín. Desiateho septembra 2001 nemal prezident Spojených štátov amerických na stole žiadnu správu, ani len strohú informáciu, že na objekty USA sa bezprostredne pripravujú teroristické útoky zo vzduchu. Preto k nim aj na druhý deň jedenásteho septembra došlo. V čase, kedy najdôležitejšou témou bol nový štátny rozpočet - fiskálny rok sa v USA končí 30.septembra - informácie o hroziacich útokoch neexistovali. Nikto vtedy nemyslel na položky, ktoré budú potrebné na sanovanie škôd, spôsobených útokmi, ani na prestavbu štruktúry spravodajských agentúr, na vznik ministerstva pre vnútornú bezpečnosť atď. Po 11.septembri nastalo hľadanie odpovede na otázku, "ako je možné, že sme nič nevedeli"? Odvtedy bolo popísané množstvo papiera na túto tému, ale jednoznačná jednoduchá odpoveď neexistuje dodnes. Je roztrúsená na mnohých miestach, ale je to stále len neúplný obraz. Zvaľovať vinu na málo komunikujúce spravodajské služby, na ich zastaralé štruktúry, nedostatočné kapacity analytických oddelení, by bolo zjednodušením problému s rizikom opakovania chyby v programe. Usáma bin Ládin figuroval už dlho pred 11.septembrom na zozname FBI ako cieľ číslo jeden, ale zjavne nebol vnímaný ako hrozba číslo jeden. Stal sa ním až po 11.septembri, keď bolo neskoro predvídať a hodnotiť možné riziká. Už sa premenili na skutočnosť.

Kritický pohľad na stav spravodajských služieb USA z toho obdobia, na ich odbornú úroveň - najmä CIA - poskytuje jej bývalý operatívca Robert Baer v knihe *See No Evil* (vyšlo aj česky pod názvom *Nevidieť zlo*^{*}). Baer, ktorý strávil na Blízkom východe ako riadiaci dôstojník viac než dvadsať rokov, popisuje na konkrétnych udalostiach, ako CIA i americká administratíva často podceňovali, prípadne nereflektovali informácie z terénu. V tom čase, píše Baer, bola prioritou služby politická korektnosť, a aj preto nezvládala adekvátne reagovať na rastúci počet teroristických organizácií ako Al Kaida. Politickú korektnosť si však služba nenaordinovala sama, vnútili jej ju vlády USA v reakcii na niektoré škandály či väzby z minulosti.

* Vydavateľství Volvox Globator 2006.

Môžeme siahnuť aj do hlbšej minulosti, aby sme si ukázali, že tento prístup podceňovania hrozby veľkého dosahu sa nevyskytuje ojedinele. Väčšina historikov, venujúcich sa dejinám druhej svetovej vojny, tvrdí, že Stalin sa bál Hitlera a bol zaskočený, keď Nemecko napadlo v júni 1941 Sovietsky zväz. Stalin pritom nedal popraviť nikoho z veliteľov, zodpovedných za spravodajskú činnosť, že ho nevarovali. To je u neho veľmi zvláštne, dával likvidovať ľudí aj za menšie prehrešky. Dnes už dostatočne známe fakty tento zdanlivý paradox vysvetľujú zrozumiteľne - Stalin a jeho veliteľia sa intenzívne sami pripravovali na útok voči Nemecku, ktorý plánovali na druhú polovicu augusta. O tom svedčí množstvo dôkazov v podobe logistických záznamov a iných dokumentov, z ktorých je zrejmé, že nie obranu, ale rýchly a razantný úder na Nemecko mala Červená armáda v programe na neskoré leto 1941. Príprava na obranu nebola prioritou, a teda ani spravodajská činnosť tým smerom. Stalin a jeho okolie boli natoľko zabratí do vlastných príprav, až ich Hitler skutočne prebehol.

Nemusíme siahnuť po príklady len z prostredia vojen, teroru a iného typu násilia, stačí sa pozrieť aj do súčasnosti mimo kľúčové záujmové teritória spravodajských služieb. Český geológ, filozof, publicista, klimatológ a popularizátor vedy Václav Cílek viac než pred desiatimi rokmi upozorňoval, že sa dajú očakávať mimoriadne silné povodne. Vtedy jeho slovám prakticky nevenoval nikto zvýšenú pozornosť. Opatrenia na príchod tisícročnej vody v Českej republike boli nulové. Potom, ako udrela na území celej republiky vrátane hlavného mesta tisícročná voda, stal sa Cílek mediálnou hviezdou. To nebolo samozrejme jeho zámerom. Dnes ten istý muž upozorňuje, že v budúcom roku je možné očakávať masové demonštrácie kvôli nebezpečne sa otvárajúcim nožniciam medzi ekonomicky a sociálne oslabovanou strednou vrstvou a vrstvou, ktorú zjednodušene nazývame na Slovensku oligarchia, v Čechách kmotri. Na námietky, že až také silné signály zo spoločnosti nepočuť, Cílek poznamenáva, že začiatkom decembra 2011 ani v Rusku, ani mimo neho, žiadna agentúra na prieskum verejnej mienky, žiadny think-tank, ani renomovaní či menej známi politológovia a mienkotvorcovia, nepredpovedali a neočakávali masívne protesty proti Vladimírovi Putinovi. A už v druhej polovici decembra krátko pred kresťanskými Vianocami vypukli vo viacerých ruských mestách státisícové demonštrácie. Nevie, či niektoré spravodajské služby, vrátane malých krajín, predpovedali v informáciách, určených oprávneným osobám, tieto udalosti. Skúsím sa však na základe mojich skromných poznatkov staviť, že odpoveď znie nie, a veľmi by ma prekvapilo, keby ma niekto dokázal presvedčiť, že sa mýlim. Poznamenávam len, že bezpečnostné zložky Ruskej federácie neprijali vtedy žiadne opatrenia, aké inokedy zvyčajne robia.

Potenciál predpovedať blížiacie sa ohrozenia sa skrýva nepochybne v získavaní a skúmaní informácií z rôznych oblastí, dnes aj takých, kde by sme ich prednedávnom ešte nehľadali, alebo ešte také oblasti ani neexistovali. Záber monitoringu sa neustále rozširuje s rozvojom informačných technológií - a koniec ešte nevidno - sociálne siete a paralelné siete na internete vytvárajú komunikačné kanály, na ktoré bude mať spravodajská služba malej krajiny sotva personálne i finančné kapacity. Dnes môžete nakupovať drogy na internete bezpečne v paralelnej dimenzii internetu, kde vládnu konšpirácia i dôsledná anonymita, a napriek tomu zásady ponuky a dopytu fungujú, a platí sa všeobecne uznávanou miestnou menou (bitcoin). Talianska expertka na terorizmus Loretta Napoleoni, ktorá skúma

terorizmus ako prostriedok a predmet obchodovania, popisuje vo svojej knihe *Teror Incorporated** špekulatívne aktivity Usámu bin Ládina na svetových burzách krátko pred 11.septembrom 2001 s komoditami, ktorých ceny po teroristických útokoch na objekty v USA výrazne vzrástli. Výsledkom útokov boli na jednej strane veľké straty, na druhej - u teroristov - veľké zisky. Otázka znie: Bolo možné, ak by teoreticky niekto zo spravodajského prostredia zaznamenal zvýšenie cien komodít, ktoré mali špecifický vzťah k leteckej doprave, aby aj analyzoval tento nezvyčajný pohyb ako potenciálnu predzvesť teroristického útoku? Po ňom už boli tieto nezvyklé aktivity prečítané a vyhodnotené, nie však pred útokom.

Profesor Newyorskej univerzity a bývalý investičný poradca a trader na burze Nassim Nicholas Taleb nazval takéto udalosti "čiernymi labuťami". Všetci vedia, že labute sú biele, netušiť, že kdesi môžu žiť aj čierne. Z tohto jednoduchého deficitu poznania a neschopnosti pripustiť aj zdanlivo nepredstaviteľnú verziu, pramení obmedzená schopnosť človeka predvídať neočakávané udalosti. Ak sa už stanú, dokáže ich presne analyzovať. Už má dostatok informácií. Opäť však netuší, že kdesi striehnu nové čierne labute a znovu ho zastihnú, tak ako predtým, nepripraveného.

Ako tieto informácie však nájsť a ako ich správne prečítať? Súkromný sektor, ak má obstať v konkurencii, používa podobné nástroje ako spravodajské služby - legálne nástroje označujeme pojmom "Competitive Intelligence". V tomto prostredí platí jedno zásadné pravidlo: „Ak informácie, ktoré ste zozbierali, nevedli k zvýšeniu vašej konkurencieschopnosti, nie sú to správne informácie a nezbierali ich správni ľudia.“

Ale to sa už presúvame do oblasti politických rozhodnutí a zadaní, preto by sme ani tento rozmer nemali prejsť celkom mlčaním. Lenže o tom, koho si vyberú voliči, a ako (a či) na to môžu vplývať spravodajské služby, si môžeme povedať niekedy inokedy.

* Publisher: Seven Stories Press 2005.

Závery zo sympózia

1. Väčšina prezentovaných názorov účastníkov sympózia sa zhoduje v tom, že malá krajina s obmedzenými kapacitami spravodajských služieb môže realizovať plnohodnotnú spravodajskú činnosť v rozsahu, ktorý zodpovedá širokému spektru aktuálnych hrozieb v geostrategickom priestore, kde sa nachádza Slovenská republika.
2. Zborník príspevkov zo sympózia by mal byť k dispozícii pre študentov problematiky spravodajských služieb, ale aj pre kompetentných expertov v štátnych štruktúrach, ktorí sa venujú otázkam reformy spravodajskej komunity na Slovensku.
3. Zborník príspevkov zo sympózia treba poskytnúť poslancom-členom výborov Národnej rady SR na kontrolu činnosti spravodajských služieb, aby sa oboznámili s aktuálnymi názormi spravodajských expertov.
4. Považujeme za užitočné ďalej rozvíjať tradíciu medzinárodných sympózií o spravodajských službách na akademickej pôde, pretože môžu iniciovať kritickú refelexiu našej spravodajskej komunity.
5. Oceňujeme šesťročnú aktivitu občianskeho združenia Asociácia bývalých spravodajských dôstojníkov a vyzdvihujeme ochotu a obetavosť zahraničných a domácich lektorov, ktorí bez nároku na odmenu prezentovali svoje názory na 6. medzinárodné sympóziu; vyjadrujeme uznanie Fakulte práva Paneurópskej vysokej školy za poskytnutie materiálnej, technickej a organizačnej podpory, vďaka ktorej sympóziu úspešne splnilo svoj program.

Bratislava 5. decembra 2012

